

ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ, 1865.

ΤΟΜΟΣ ΙΕ΄.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 356.

Ο ΣΩΚΡΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ.

ὑπό
Θ. ΚΑΡΟΥΣΟΥ.

Καί τοι πολλάκις ἀκούομεν στερεοτύπως ἐπαναλαμβάνομενον ὅτι ὁ ἑλληνισμός πρῶτος ἠσπάσθη τὸν χριστιανισμόν, ὅτι οἱ δύο οὗτοι ἀτουργοὶ τοῦ μεγάλου κοσμο-ἱστορικοῦ δράματος, εἰ καὶ τὸ πρῶτον συνητήθησαν ἀλλήλοις ἀνταγωνισταὶ καὶ πολέμιοι, κατόπιν ὁμως ἀνεγνωρίσθησαν, συνεβίβασθησαν καὶ συνασπισθέντες κατηύθυναν τὰς δυνάμεις των πρὸς τὸν αὐτὸν ὑψηλὸν σκοπὸν πρὸς ἐκπολίτευσιν τῆς ἀνθρωπότητος· καὶ τοι ἀνευδότης κοπτόμεθα τὰ ὅσα ὑπὸ τῆς μέχρι κόρου διαθρυλλομένης συζήτησεως τοῦ ἑλληνισμοῦ μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, οὐδέποτε ὅμως οἱ τὰ τοιαῦτα δογματίζοντες ἐπεχείρησαν ν' ἀναζητήσωσι τὸν λόγον τοῦ φαινομένου τούτου, οὐδέποτε ἔλαβον τὸν κόπον ν' ἀνιχνεύσωσι τί τὸ ἐν ἑκατέροις ὁμοφυῆς, ἢ τίνες αἱ ἐν ἑκατέροις χραγαὶ καὶ ἄρμοι, δι' ὧν ἐπιτυχῶς συνεκολλήθησαν ἀλλήλοις καὶ συναρμόσθησαν.

Προτιθέμενοι οὖν ὅπως ἐπιληφθῶμεν τοῦ σπουδαίου τούτου ζητήματος καὶ φέρωμεν ἐπ' αὐτοῦ δι-

ευκρινήσεις τινὰς δυναμένας τοῦλάχιστον νὰ προεξομαλύνωσι τὴν ὁδὸν πρὸς ἀνέυρεσιν τῆς ὀριστικῆς αὐτοῦ λύσεως, ὀφείλομεν ἀνατρέχοντες εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔθνικοῦ ἡμῶν βίου νὰ ἐκλέξωμεν ἐποχὴν τινα, καθ' ἣν ἡ ἑλληνικὴ μεγαλοφυΐα κορυφωθείσῃ εἰς τὸ ἔπακρον τῆς ἰδίας αὐτῆς ἀναπτύξεως καὶ οὕτως εἰπεῖν προδραμοῦσα αὐτῇ ἑαυτῆς, προεξήνεγκε καὶ προδιετύπωσε στοιχεῖα θεωριῶν καὶ γνώσεων, ἃ τινὰ μετὰ ταῦτα ἐπεβρώσθησαν καὶ ἐνεργοποιήθησαν διὰ τοῦ χριστιανικοῦ θρησκευήματος. Τοιαῦτα δὲ εἶναι ὁμολογουμένως ἡ ἐποχὴ τοῦ Σωκράτους, τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ὅστις διὰ τῶν καινῶν διδασκαλιῶν του, διὰ τῆς θαυμαστῆς ἐπιβροίας, ἣν ἡ νεωτεριστικὴ αὐτοῦ μέθοδος ἐξήσκησεν ἐπὶ τῶν πνευμάτων, προΐσταται ὡς ὁ ἀναμορφωτὴς τῶν συγχρόνων του, ὡς ὁ ἀρχηγέτης τοσούτων διαφόρων σχολῶν, ὧν ἑκάστη ἐκπροσωπεῖ μίαν τινὰ ἐκ τῶν λογικῶν καὶ αἰσθηματικῶν τάσεων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

Ἀπὸ τῆς μεγάλης λοιπὸν ταύτης προσωπικότητος ὀρμώμενοι καὶ ἡμεῖς καὶ ἐπὶ ταύτης ἔστρεψαντες τὴν προσοχήν μας, θέλομεν ἀποπειρασθῆναι πρῶτον, ὅπως διεξέλθωμεν τὰς οὐσιωδιστέρας πλευρὰς τῆς Σωκρατικῆς φιλοσοφίας, ἐν αἷς προκλύονται χριστιανικὰ ζητήματα, ἀπαντῶνται διδάγματα συσχετιζόμενα καὶ συνάδοντα πρὸς τὰς θεμελιώδεις ἀρ-

χάς του Ευαγγελικού κηρύγματος, και δεύτερον, όπως αντιπραβάλλοντες την ατομικότητα του Σωκράτους προς την του Ιησού θεωρουμένου υπό ανθρώπινον ἄποψιν, εξάρωμεν τὰ ἐν ἑκατέρῳ τούτων τυχόν ἀπεντώμενα κοινὰ χαρακτηριστικὰ πρὸς τὸν βίον καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐνεργείας των ἐν μέσῳ τῶν περιστοιχιζουσῶν αὐτοὺς ἐξωτερικῶν περιστάσεων. Οὐδὲ πρέπει νὰ ἐκληρωθῇ οἶονεὶ θρασεῖα καὶ παράτολμος ἢ ἀντιπραχβολὴ αὕτη, ἐφ' ὅσον καὶ αὐτοὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας πρωτῶς κατανόησαντες σχέσεις τινὰς ὁμοιότητος μεταξὺ Σωκράτους καὶ Χριστοῦ, ἐπεδέθησαν εἰς τοιοῦτου εἶδους παραλληλισμὸν, καὶ τοὶ περιορίσαντες αὐτὸν εἰς ἐπουσιώδη καὶ ἐξωτερικὰ γνωρίσματα.

Τίς λοιπὸν ἡ κυριώδης ἀρχὴ καὶ σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τοῦ Σωκράτους, καὶ τίς ἡ μέθοδος, δι' ἧς τοσοῦτον δραστηκῶς ἐπενεργήσας ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν μόρφωσιν, ἰδοὺ τὰ δύο ἀντικείμενα τοῦ πρώτου μέρους τῆς πραγματείας μας, ἃ τινὰ μετ' ἐπιστάσις ἐξετάζοντες δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ἀκριβῆ ἐννοίαν τῶν Σωκρατικῶν θεωριῶν καὶ τῶν πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ χριστιανισμοῦ σχέσεών των, ἀρυόμενοι ἀδιαλείπτως τὰς πληροφορίας μας ἐκ τῶν μόνων διασωζομένων ἡμῖν πηγῶν τῆς Σωκρατικῆς φιλοσοφίας, οἷαι προδήλως ὁμολογοῦνται τὰ Ξενοφώντεια Ἀπομνημονεύματα καὶ οἱ Πλατωνικοὶ Διάλογοι, μάλιστα δὲ οἱ διηγηματικοὶ ἐκείνοι, ἐν οἷς ὁ μαθητὴς ἐνδιχφέρεται νὰ ἐκθέσῃ πιστῶς τὰ διανοήματα καὶ τὸν ἠθικὸν χαρακτήρα τοῦ διδασκάλου του, ὡς ἐν τῷ Συμποσίῳ καὶ τῷ Φαίδωνι τοῦ Πλάτωνος.

Ὅ,τι δὲ ἀποτελεῖ τὴν μεγίστην ἀξίαν τοῦ Σωκράτους, ὅ,τι σημειώνει νέαν ἐποχὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας εἶναι ὁ σκοπὸς ὃν προετίθετο ἐν τῇ διδασκαλίᾳ του, εἶναι τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῆς ἐπιστήμης, εἰς ὃ κατ' ἐξοχὴν ἀπευθύνων τὰς ἐρεῦνας του διεκρίνετο τῶν προκατόχων του φιλοσόφων· διότι, ἐνῶ οὗτοι ἠσχολοῦντο περὶ τὰς πρώτας αἰτίαι καὶ τὴν γένεσιν τῶν ὄντων, ἐνῶ ὠρμῶντο ἐξ ἀνυποστάτων εἰκασιῶν καὶ ὑποθέσεων, ὅπως ἐξηγήσωσι τὰς περιφορὰς τῶν ἀστέρων καὶ τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως, πρῶτος ὁ Σωκράτης μετέστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς αὐτὸ τὸ κέντρον τοῦ Παντός, εἰς τὸν ἄνθρωπον, πρῶτος οὗτος, κατὰ τὴν ῥῆσιν τοῦ Κικέρωνος, κατεδίβασε τὴν φιλοσοφίαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὴν γῆν, εἰς τοὺς οἴκους καὶ εἰς τὴν ἀγορὰν, εἰς τὸν ἡμερήσιον τῶν ἀνθρώπων βίον· διότι πρῶτος οὗτος διήνοιξε τὸ στάδιον τῆς ἠθικῆς εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν μελέτην, ἀπύστως ἐξετάζων, τί εὐσεβές, τί ἀσεβές, τί καλόν, τί αἰσχρὸν, τί δίκαιον, τί ἄδικον, τί ἀνδρεία, τί δειλία, τί σωφροσύνη, τί μαρτία, τί πόλις, τί πολιτικός, τί ἀρχὴ ἀνθρώπων, τί ἀρ-

χικὸς ἀνθρώπων κ. τ. λ. (Ἀπομν. Ξεν. Α'. Ι. 16). Ζητήματα ἀναγόμενα εἰς τὸ καθολικώτατον καὶ περιεκτικώτατον τῶν ἄλλων ἀπάντων· τί ἐστὶν ἀγαθόν ὅπερ εἶναι ὁ τελικὸς σκοπὸς, πρὸς ὃν ὀφείλει ὁ ἄνθρωπος ν' ἀπευθίνη τὴν βούλησιν καὶ τὰς πράξεις του. Τὸν σκοπὸν λοιπὸν τοῦτον λαμβάνων ὁ Σωκράτης ὡς ἀφετηρίαν ἐπειρᾶτο νὰ προσδιορίσῃ τὰς ὑψηλὰς ἐννοίας τοῦ προορισμοῦ καὶ τῶν καθηκόντων τοῦ ἀνθρώπου, καθόλου δὲ ἀπάσας τὰς οὐσιώδεις ἠθικὰς ιδιότητας, αἵτινες συναπαρτίζουσι τὴν ἀρετὴν τοῦ ὑποκειμένου. Ἐπεστήριξε δὲ τὴν θεωρίαν του διὰ τῆς ἐμπειρικῆς ταύτης παρατηρήσεως, ὅτι καθὼς εἰς πᾶσαν τέχνην ἢ ἐπιτήδευμα πρόκειται νὰ ἐπιτευχθῇ σκοπὸς τις, ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ ὁποῦ σχηματίζεται ἄθροισμὰ τι κανόνων καθ' οὓς ὀφείλει τις νὰ ἐνεργῇ, καὶ ἐπινοοῦνται τὰ μέσα καὶ οἱ ὅροι, δι' ὧν ὁ σκοπὸς ἐπιτυγχάνεται, οὕτω καὶ εἰς τὸν ἠθικὸν καὶ κοινωνικὸν βίον τῶν ἀνθρώπων, ὑπάρχει ἀκρότατός τις καὶ καθολικώτατος σκοπὸς, ἢ πραγματικῶς τοῦ ἀγαθοῦ, δι' οὗ προσδιορίζονται τὰ μέσα καὶ οἱ ὅροι τῆς ὅσον ἐνεστί προσεγγίσεως πρὸς τὸν σκοπὸν ἐκεῖνον, καὶ ἀνευρίσκειται σύστημά τι κανόνων προδικτυπούμενων εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν διαγωγὴν καὶ τὸν χαρακτήρα ἐκεῖνον, ὅστις ἀσφαλέστατα τὸν φέρει εἰς τὸ τέλος του.

Ἄλλ' ὑπὸ τίνα ὄρον ὁ ἄνθρωπος πραγματοποιεῖ τὸ ἀγαθόν; ὑπὸ τίνος ἀρχῆς καθοδηγούμενος βυθμίζει πρὸς αὐτὸ τὸν πρακτικὸν τοῦ βίου καθιστάμενος ὄντως ἐνάρετος; ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ γινώσκῃ τὸ ἀγαθόν, νὰ κατέχηται ὑπὸ τῆς ἀρχῆς, ὅτι πᾶσα ἀρετὴ συνίσταται εἰς τὴν γνῶσιν αὐτῆς. Καὶ πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς θεωρίας ταύτης, ὁ Σωκράτης ἐδήλου ὅτι οὐδεὶς πράττει ἄλλο τι, ἢ ὅπερ γινώσκει ὅτι εἶναι εἰς αὐτὸν ἀγαθόν· διότι ἡ ἐπιστήμη ἀρχεῖ τοῦ ἀνθρώπου· καὶ ἐὰν γινώσκῃ τις τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ κακὰ, δὲν δύναται νὰ κυριεύηται ἀπὸ τὰ πάθη, ὡστε νὰ πράττῃ ἄλλο τι εἰμὴ ὅ,τι τῷ ἐπιβάλλει ἡ ἐπιστήμη ἢ ἡ γνῶσις. Ὅθεν καὶ περὶ τῆς ἀνδρείας διαλεγόμενος διΰσχυριζέτο ὅτι κατὰ πᾶσαν περίπτωσιν ὁ γινώσκων τὴν ἀληθῆ φύσιν τοῦ κινδύνου καὶ τὰ μέσα τῆς ἀποφυγῆς, εἶναι ἀνδρειότερος ἢ ὁ ἀγνοῶν ταῦτα. Ὡς ἐκ τούτου λοιπὸν συνεπέβαινε ὅτι, καθὼς ὁ γινώσκων τὴν ὀρθογραφίαν ἢ τὴν ἀριθμητικὴν δύναται μὲν ἐκ προμελέτης ν' ἀνορθογραφήσῃ ἢ ν' ἀριθμήσῃ ἡμαρτημένως, ἀλλ' ἐὰν θέλῃ, δύναται καὶ νὰ ἐκτελέσῃ ὀρθῶς τὰς ἐργασίας ταύτας, ἐνῶ ὁ ἀγνοῶν τὴν ἀριθμητικὴν καὶ τὴν ὀρθογραφίαν εἶναι ἀδύνατον νὰ τὰς ἐκτελέσῃ ὀρθῶς καὶ τοὶ προθυμούμενος· ἐπομένως δὲ ὁ πρῶτος δύναται μᾶλλον νὰ κληθῇ ὀρθογράφος καὶ ἀριθμητικός ἢ ὁ δεύτερος· οὕτω καὶ ὁ γινώσκων τί εἶναι δίκαιον καὶ ἀγαθόν ἀλλὰ πράττων τὰ ἐκνήτεια προσεγγίζει μᾶλλον

λον εἰς τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀγαθότητα, ἢ ὁ ἀγνωστὸν τί εἶναι δίκαιον καὶ μὴ διακρίνων τοῦτο ἀπὸ τοῦ ἀδίκου καὶ τοὶ σφόδρα προθυμούμενος, διότι οὗτος οὐδέποτε δύναται νὰ πράξῃ δίκαια. (Ξεν. Ἀπομν. Γ'. 9. 6. Δ'. 19. 22. δικαιοτέρον δὲ τὸν ἐπιστάμενον τὰ δίκαια τοῦ μὴ ἐπιστανέου). Ὅθεν αἰείποτε ἀνὰ στόμα εἶχε καὶ ἐνεχάραττεν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀκροατῶν του τὸ ὑψηλὸν ἐκεῖνο παράγγελμα, ὑπερ ἢ ἐπιγεγραμμένον εἰς τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν, τὸ Γνώθι σαυτόν. Διότι ὅταν τις ἐξετάζῃ ἑαυτὸν καὶ τοὺς ἄλλους, ὅταν ὑποβάλλῃ εἰς βράσανον τὰς ἰδίας αὐτοῦ γνώσεις καὶ τὰς τῶν ἄλλων ἂν ᾔνοι καὶ γνῆσαι, τότε ἀρτίζεται πρακτικὴν ὠφέλειαν ἐκ τῆς ἐξετάσεως ταύτης, τότε, ἐφ' ὅσον κέκτηται τὴν ἀληθῆ γνῶσιν τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, κέκτηται καὶ τὴν ἰκανότητα τοῦ πράττειν, τότε ἀναλόγως τῆς θεωρίας καὶ τῆς γνώσεως παρέπεται ἢ τε ἐμπειρία καὶ ἢ πράξις.

Ἡ Σωκρατικὴ λοιπὸν διδασκαλία κατὰ τε τὸν σκοπὸν καὶ τὴν ἀρχὴν φέρει πολλὴν ὁμοιότητα πρὸς τὴν χριστιανικὴν διότι καὶ ὁ χριστιανισμὸς ὡς ἀποκλειστικὸν ἀντικείμενον τῶν διδασκαλιῶν του λαμβάνει τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὡς κέντρον τῶν μελεμάτων του τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ ἀνάπλασιν καὶ τὴν ἐκ ταύτης παρεπομένην μακαριότητα. Τούτου ἕνεκα ἐπιβάλλει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸ καθῆκον τοῦ νὰ ἐπανακάμπτῃ εἰς ἑαυτὸν, εἰς τὰ μυχάτατα τῆς ἰδίας αὐτοῦ λογικῆς καὶ ἠθικῆς φύσεως, ὅπως διὰ τούτης τῆς ἐπανακάμψεως λάβῃ καθαρὰν συνειδήσιν τῶν ὑπερτάτων ἠθικο-θρησκευτικῶν ἀναγκῶν του. Αὕτη δὲ ἡ συνειδήσις τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἠθικο-θρησκευτικοῦ προορισμοῦ τί ἄλλο εἶναι, εἰμὴ ἡ συμπλήρωσις τῆς κινήσεως ἐκείνης, ἧς ἡ πρώτη ὤθησις ὀφείλεται εἰς τὸν Σωκράτη; Τί ἄλλο εἶναι τὸ ὑπὸ τούτου μετὰ ζέσεως συνιστώμενον Δελφικὸν παράγγελμα, τὸ Γνώθι σαυτόν, εἰμὴ ἡ ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου κηρυττομένη μετάνοια; διότι ὁ συνειδῶς τὰς ἀμαρτίας του ἐπομένως δὲ μετανοῶν προὑποτίθεται ὅτι σὺνοιδεν ἑαυτῷ διότι ὅσον βαθύτερον ἐπανακάμπτεται εἰς ἑαυτὸν, ὅσον ἐντονώτερον μελετᾷ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν καρδίαν του, τοσούτῳ ἀκριβέστερον γινώσκει τὰ ἐλλείμματά του, τοσούτῳ μᾶλλον ἐμβαθύνει εἰς τὴν δύναμιν τῶν καθῶν καὶ τῶν ἐκ τούτων προκυπτόντων ἀμαρτημάτων. — Καὶ βέβαια ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἀπαεῖνεται εἰς τὸν ἄνθρωπον προτρέπουσα αὐτὸν νὰ λάβῃ συνειδήσιν αὐτὸς ἑαυτοῦ ὅπως γινῶ ὅποιός τις ἐστίν, ὅποιός τις ἢ πρὸς τὸν Θεὸν σχέσις του, ὅποιός τις ἢ ἠθικὴ του κατάστασις καὶ αἰ ἐκ ταύτης πηγάζουσαι ἠθικαὶ ἀνάγκαι, αἵτινες ἐγείρουσι τὴν τάσιν πρὸς τὴν θεραπείαν αὐτῶν καὶ ἐκπλήρωσιν. Ἐν ἐνὶ δὲ λόγῳ, ἡ πρώτη ἀρχὴ ἐξ ἧς ὀρμάται καὶ ἐφ' ἧς ἐρεί-

δεταὶ ὁ χριστιανισμὸς εἶναι τὸ νὰ γινώσκῃ ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἑαυτὸν ὡς ἠθικὸν πρόσωπον. Ἐνταῦθα λοιπὸν μάλιστα παρατηρεῖται ἡ πρὸς τούτον προσέγγισις τῆς Σωκρατικῆς φιλοσοφίας, δι' ἧς ὁ Θεμελιωτῆς αὐτῆς ἐπειράτο ὅπως συστήσῃ ἐπιστημονικῶς ὅ,τι μετὰ ταῦτα καθιέρωσε τὸ χριστιανικὸν θρησκευμα, προδεικνύς ὅτι ἡ μόνη ἑδὺς ἡ ἀγούσα εἰς αὐτὸ τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ ἀγαθὸν εἶναι ἡ ἐν ἑαυτῷ ἐπανακάμψις τοῦ προσώπου, ἡ ἀποπνευματώσις τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἠθικὴ αὐτοσυνειδήσις.

Ἄλλ' ὁ χριστιανισμὸς, ἐκτὸς τῆς συναισθήσεως τῆς ἀμαρτίας, ἐκτὸς τῆς διὰ τῆς αὐτογνωσίας προσηγομένης συντριβῆς καὶ ταπεινώσεως, διδάσκει καὶ ἕτερον τι ἀντίθετον τῆς ἀμαρτίας, ὅτι ὁ ἄνθρωπος καθ' ἑαυτὸν δὲν εἶναι ἰκανὸς νὰ σωθῇ ἐκ τῆς ἀπωλείας του, ὅτι πρὸς ἀπολύτρωσιν του δεῖται ὑπερτέρως τινὸς βοήθειας καὶ δυνάμεως, τῆς θείας χάριτος. Πλὴν τοῦτο φαίνεται ἐναντίον εἰς τὴν Σωκρατικὴν ἀρχὴν τῆς ὑποκειμενικῆς ἐλευθερίας, δυνάμει τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος δημιουργεῖ ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ συνειδήσεως τὸ ἀληθὲς, τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ καλὸν, ἐπομένως δὲ φέρει μεθ' ἑαυτοῦ τὴν χάριν τῆς ἀπαλυτρώσεως, ἢν κατὰ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν ὀφείλει νὰ προσδοκᾷ ἀνωθεν. Ἄλλ' ἡ ἀντίθεσις αὕτη εἶναι μόνον φαινομενικὴ διότι νὰ μὴ ἡ αὐτοσυνειδήσις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἀρχὴ δι' ἧς ἀναπτύσσει ἐν ἑαυτῷ τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ ἀγαθὸν, τὸ καθολικὸν καὶ ἀίδιον ἀλλὰ τοῦτο τὸ διὰ τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως ἀναπτυσσόμενον καὶ δημιουργούμενον δὲν εἶναι βεβαίως προσωπικόν τι καὶ ἰδίον, ἀλλὰ προὑπάρχον, ἀνεξάρτητον πάσης ὑποκειμενικότητος καὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ὄν. Τὸ καθολικὸν ὅπερ γινώσκεται διὰ τῆς αὐτοσυνειδήσεως ἀποκαλύπτεται ἔξωθεν καὶ διεργιγνύεται ἐν τῇ ὑποκειμενικῇ συνειδήσει, προσδιορίζει τὴν βούλησιν καὶ τὴν πρᾶξιν τοῦ ἀνθρώπου. Ὅθεν καὶ ἐνταῦθα παρίσταται ἀποψίς τις ἀνάλογος πρὸς τὴν τοῦ χριστιανισμοῦ διότι δὲν λόγον ἔχει πρὸς τούτον ἡ θεία δύναμις ἡ χαρίζουσα τὴν ἀπολύτρωσιν εἰς τὸν μετανοοῦντα διὰ τὰς ἀμαρτίας του, τὸν αὐτὸν ἔχει καὶ πρὸς τὴν Σωκρατικὴν φιλοσοφίαν ἡ ἰδέα τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ καλοῦ, ἧς εἶναι δύναμις ὑπερτέρα τοῦ ἀνθρώπου, δύναιμις ἐνισχύουσα αὐτὸν ὅπως ἐπαναστρέφῃ εἰς τοὺς κόλπους τῆς νικῶσα τὰς αἰσθητικὰς ὀρμάς, τὰ πάθη καὶ τὰ αἰσθηματὰ καὶ τὸ ὑψιστὸν πρόβλημα τῆς Σωκρατικῆς ἠθικῆς συνίσταται εἰς τούτο, πῶς νὰ ἐντυπώσῃ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου τὴν σωτήριον ταύτην ἀρχὴν, ὅτι κατὰ πάσαν τοῦ βίου περίστασιν ὀφείλει νὰ προσδιορίζεται ὑπὸ τοῦ ἐντὸς ἀγαθοῦ, τοῦ θεοῦ οἷον ἀποκαλύπτεται ἐν τῇ συνειδήσει του, θεωρῶν αὐτὸ πάντοτε ὡς τὸν ἀκρότατον σκοπὸν τῆς ἐν τῷ

κόσμῳ τούτῳ ἀποστολῆς του. Ὅθεν ἰδοὺ διατί ὁ Σωκράτης εἶχε πλήρη πεποίθισιν εἰς τὴν θρησκευτικὴν του ἀποστολὴν, εἰς τὴν συνεχῆ αὐτοῦ συγκοινωνίαν μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐμφανιζομένου εἰς αὐτὸν διὰ τινος προφητικῆς ἢ ὑπερφυσικῆς φωνῆς, διὰ τινος δαιμονίου, ὅπερ ὁ Πλούταρχος καὶ ἄλλοι ἀρχαῖοι ἐθεώρουν ὡς τι ὄν διάμεσον μετὰ τῶν θεῶν καὶ ἀνθρώπων. Ἴδοὺ διατί τὸν σκοπὸν τῆς φιλοσοφίας προσδιορίζει ὡς κάθαρσιν καὶ ἀπολύτρωσιν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος, ὡς ἀδιάκοπον μελέτην τοῦ θανάτου, ἐφ' ὅσον ἀνάγκη ν' ἀποκαθαίρηται ἡ ψυχὴ τῶν παθῶν καὶ τῶν αἰσθήσεων, ἵνα καὶ ἐν τούτῳ τῷ προσκείμενῳ βίῳ ἀπολαύῃ τῆς αἰδιότητος, ἐφ' ὅσον ἀνάγκη ν' ἀποθνήσκῃ ὁ ἐξωτερικὸς ἀνθρώπος ἵνα ὁ ἐσωτερικὸς ζῇ ἐλεύθερος, ἀπαρχαλλάκτως ὡς ὁ διδάσκαλος τῶν ἐθνῶν ἐκφωνεῖ, *Μεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς* (Πρὸς Κολ. Γ'. 3) *καὶ πάλιν, Τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου;* (Πρὸς Ρώμ. Ζ'. 24)

Ἀλλὰ κατὰ τὸ χριστιανικὸν δόγμα δὲν ἀρκεῖ μόνη ἡ μετάνοια τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἐξομολόγησις τῶν πλημμελημάτων του ὅπως ἀξιώθη τῆς ἐξ ὕψους χάριτος τῆς ἀπολυτρώσεως, ἀλλὰ προσαπικτεῖται νὰ ἐνυπάρχη αὐτῷ καὶ ἡ προδιάθεσις τοῦ νὰ τὴν ἀποδέχηται, πρέπει καὶ αὐτὴ ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ νὰ ἔχη τι κοινὸν σημεῖον ἐκκοῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ, ὅπως ὄργῃ πρὸς τοῦτο καὶ ὡς διψῶσα ἔλαφος ἐπιδιώκῃ τὴν παρὰ τοῦτου προσφερομένην σωτηρίαν καὶ ἴασιν. Τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι ἡ πίστις καὶ ἡ ἀγάπη, ἡ κάλλιον ἢ δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη πίστις κατὰ τὴν ῥῆσιν αὐτοῦ τοῦ οὐρανοδόμου, ὅστις ἐξ ἰδίας πείρας γινώσκων ὅτι ἡ ἀγάπη μεταστοιχείοι τὸν φιλοῦντα εἰς τὸν φιλούμενον, καὶ ὑπὸ ταύτης διαφλεγόμενος, *ζῶ οὐκ εἶμι ἐγὼ, ἀνακράζει, ζῆ δ' ἐν ἑμοί Χριστὸς* (Γαλ. Β'. 20).

Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην ὁ Σωκρατικὸς οὐ πάνυ ἀπολείπεται τοῦ χριστιανισμοῦ· διότι ὁ Σωκρατικὸς ἔρωσ εἶναι, ὡς ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη, τὸ ἔργον δι' οὗ ὁ ἀνθρώπος δέχεται ἐν ἑαυτῷ τὸ θεῖον, δι' οὗ λαμβάνει διηνεκῶς ἐνδόμυχον πρὸς αὐτὸ συγκοινωνίαν καὶ ἐξοικείωσιν. Ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη καὶ πίστις δὲν εἶναι ἄλλο τι εἰμὴ ἐκεῖνος ὁ ἐγκάρδιος πόθος καὶ ἀκάθεκτος ὄρμη, ἣτις ὠθεῖ τὴν ψυχὴν συναίσθητομένην τὸ ἴδιον αὐτῆς κενὸν καὶ ἔλλειμμα ὅπως ἀνυψωθῆ εἰς τὸ ἀπόλυτον, ὅπως ἐμπλησθῆ Θεοῦ ἐμπεριεχομένου, ὅτε μόνον ἀπολαύει τῆς ἀληθοῦς ζωῆς τοῦ πνεύματος. Ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο εἶναι τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τοῦ Σωκρατικοῦ ἔρωτος, συμβολικῶς πρὸς τὸν νομῶν ὡς υἱοῦ τοῦ Πόρου καὶ τῆς Πενίας, διότι ἐνῶ ἄρ' ἐνὸς φέρει τὸν ἀνθρώπον εἰς συναίσθησιν τῶν ὑψηλοτέρων ἀναγκῶν του, ἄρ' ἐτέρου τὸν ἱκανοποιεῖ πληρέστατα προσά-

γων αὐτὸν εἰς τὴν πηγὴν πάσης ἀληθείας καὶ ἀγαθότητος.

Ὅθεν καὶ αὐτὸς ὁ Σωκράτης λέγει περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι τιμᾷ τὰ τοῦ ἔρωτος καὶ κατ' ἐξοχὴν ταῦτα μετέρχεται, καὶ τοὺς ἄλλους εἰς ταῦτα προτρέπει, καὶ ὅτι παρὰ πάντα τὸν βίον του ἐγκωμιάζει παντὶ σθένει τὴν δύναμιν τοῦ ἔρωτος (Πλάτ. Συμπ. σελ. 211)· διότι κυρίως ἀποστολὴ του εἶναι νὰ προσελκύῃ εἰς ἑαυτὸν τὰς καλὰς καὶ τοῦ καλοῦ ἐπιδεκτικὰς ψυχὰς, καὶ διὰ τῆς μετ' αὐτῶν ζωηρᾶς συνδιαλέξεως νὰ ἀναβιβάξῃ αὐτὰς εἰς τὴν ὑψηλοτέραν σφαῖραν τῆς συνειδήσεως, νὰ τὰς γονιμοποιῇ διὰ τῶν ἰδεῶν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ νὰ ἐμπνέῃ αὐταῖς τὸν ἔρωτα τοῦ Θεοῦ, ὅπως διαπλαττωνταί εἰς τὴν ἀληθῆ ἀρετὴν καὶ φρόνησιν.

Ἀλλ' ἵνα ἐννοήσωμεν ἀκριδῶς κατὰ τίναν σημασίαν ἐκλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ὁ ἔρωσ καὶ εἰς τί κυρίως συνίσταται ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργειά του, ἤθελεν εἶσθαι ἴσως σκόπιμον ν' ἀναφέρωμεν ἐν τυχῆ αὐτολεξεί περικοπὴν τινὰ τοῦ Πλατωνικοῦ συμποσίου, ἐξ ἧς καταφαίνεται τὸ βάθος τῆς θεωρίας περιεχόμενον ἐνταυτῷ μορφῆν ὅπως θελκτικὴν καὶ χαρίζουσαν. « Ὁ ἔρωσ εἶναι ἡ ἐπιθυμία τοῦ » τίκειν οὐχὶ ἐντὸς αἰσχροῦ, ἀλλ' ἐντὸς καλοῦ εἴτε » σώματος εἴτε ψυχῆς· διὰ τοῦτο ὁ ἐγκυμονῶν, ὅ- » ταν πλησιάζῃ εἰς καλὸν γίνεται ἰλαρὸς καὶ ὑπὸ » τῆς χαρᾶς διαστέλλεται καὶ τίκει καὶ γεννᾷ· ὅ- » ταν δὲ εἰς αἰσχρὸν, γίνεται σκυθρωπὸς καὶ ὑπὸ τῆς » λύπης συστέλλεται καὶ συστρέφεται καὶ δὲν γεν- » νᾷ, ἀλλ' ἐπέχων τὴν πρὸς τὸ γεννᾶν τάσιν του » δυσαρεστεῖται. Ἡ δὲ γέννησις εἶναι τι αἰώνιον καὶ » ἀθάνατον, ἐφ' ὅσον ἐπιδέχεται ἀθανασίαν ἢ θνητὴν » φύσιν, διότι ἀπαύστως καταλείπει ἕτερον νέον ἀντὶ » τοῦ παλαιοῦ. Ὅθεν ὁ ἔρωσ ἐπιθυμῶν τὴν γέννη- » σιν ἐπιθυμεῖ τὴν ἀθανασίαν. Οἱ μὲν ἐγκυμονοῦντες » λοιπὸν κατὰ τὸ σῶμα τρέπονται μᾶλλον πρὸς τὰς » γυναῖκας ἵνα διὰ τῆς παιδογονίας ἀποκτήσωσιν εἰς » τὸν μετὰ ταῦτα χρόνον, ὡς πιστεύουσιν, ἀθλινα- » σίαν, καὶ μνημόσυνον, καὶ εὐδαιμονίαν. Οἱ δὲ κατὰ » τὴν ψυχὴν ἐπιθυμοῦσι νὰ γεννήσωσι τὰ εἰς τὴν ψυ- » χὴν πρέποντα, φρόνησιν καὶ πᾶσαν ἄλλην ἀρετὴν, » μάλιστα δὲ τὸ μέγιστον καὶ κάλλιστον τῆς φρο- » νήσεως, ἣτοι τὴν σωφροσύνην καὶ τὴν δικαιοσύ- » νην, δι' ἧς διευθύνονται καλῶς τὰ τῶν οἰκιῶν καὶ » τῶν πόλεων. Ὅστις λοιπὸν θεῖος ὢν παιδιόθεν ἐγ- » κυμονεῖ εἰς τὴν ψυχὴν του τὰς ἀρετὰς ταύτας, οὐ- » τος ὅταν φθάσῃ εἰς ἡλικίαν, ἐπιθυμεῖ νὰ τίκῃ καὶ » νὰ γεννᾷ. Ὅθεν περιερχόμενος ζητεῖ τὸ καλὸν, » ἐντὸς τοῦ ὁποῦ δύνανται νὰ γεννήσῃ, διότι ἐντὸς » τοῦ αἰσχροῦ οὐδέποτε θέλει γεννήσῃ. Εὐρησκί- » ται λοιπὸν μᾶλλον εἰς τὰ καλὰ παρὰ τὰ αἰσχρὰ » σῶματτα ἐπειδὴ ἐπιθυμεῖ νὰ γεννήσῃ, καὶ ἔαν ἐν-

» τῆς ψυχῆν καλὴν καὶ εὐγενῆ καὶ εὐφυῆ, τότε
 » σφόδρα ἀσπάζεται καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα,
 » καὶ πρὸς τοῦτον τὸν ἄνθρωπον ἔχει εὐθὺς εὐπο-
 » ρίαν λόγων περὶ ἀρετῆς καὶ περὶ τοῦ ὁπίου πρέ-
 » πει νὰ ἦναι ὁ ἀγαθὸς ἀνὴρ καὶ τί ἐπιτήδευμα νὰ
 » μετέρχεται, καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ τὸν ἐκπαιδεύῃ· διότι
 » ἐραπτόμενος, στοχάζομαι, τὸν καλὸν καὶ μετ' αὐ-
 » τοῦ συναναστρεφόμενος τίκτει καὶ γεννᾷ τὰ πρὸ
 » πολλοῦ συλληφθέντα, καὶ εἴτε παρῶν εἴτε ἀπῶν
 » ἐνθυμούμενος ἐκείνον συνεκτρέφει τὸ γεννηθέν·
 » ὥστε οἱ τοιοῦτοι ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους συγκοινω-
 » νίαν πολὺ μεγαλητέραν παρὰ τὴν ἐκ τῆς παιδο-
 » ποιῆς προερχομένην καὶ φιλίαν βεβαιοτέραν, ἐ-
 » παιδὴ συνεκοινωνήσαν ἰσραϊοτέρων καὶ ἀθνατω-
 » τέρων παίδων· καὶ πᾶς τις ἤθελε προτιμήσειν νὰ
 » τοῦ γεννηθῶσι μᾶλλον τοιοῦτοι παῖδες ἢ ἀνθρώ-
 » πινοὶ, καὶ ἐὰν ἀποβλέψῃ εἰς τὸν Ὀμηρον καὶ τὸν
 » Ἡσίοδον καὶ τοὺς ἄλλους ἀγαθοὺς ποιητὰς ἤθελε
 » τοὺς μακαρίσειν διότι κατέλιπον τοιαῦτα τέκνα,
 » ἃ τινὰ ἀπαθανατίζουσι τὸ ὄνομα ἐκείνων ὄντα καὶ
 » αὐτὰ ἀθάνατα.

Ἄλλ' ἡ σοφὴ Διοτίμα, ἣτις ἐνταῦθα παρίσταται
 ὡς παιδαγωγοῦσα τὸν Σωκράτη καὶ διδάσκουσα αὐ-
 τὸν τὴν περὶ τοῦ ἔρωτος προεκτεθεῖσαν θεωρίαν, ἀ-
 ποπειράται διὰ τῆς ἐφεξῆς διδασκαλίας, ὅπως κατ-
 τηρήσῃ αὐτὸν εἰς τὰ ὑψηλότερα καὶ ἀγιώτερα τοῦ
 ἔρωτος μυστήρια· « Ὁ μέλλων, λέγει, νὰ μελετήσῃ
 » ὀρθῶς τοῦτο τὸ πρᾶγμα, πρέπει πρῶτον ἐκ νεαρᾶς
 » του ἡλικίας νὰ ἐρωτεύηται ἐν σῶμα πεπροικισμέ-
 » νον δι' ἐξόχου καλλονῆς, καὶ ἐνταῦθα νὰ γεννᾷ λό-
 » γους καλοὺς, ἔπειτα δὲ νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι τὸ κάλλος
 » οἰουδὴποτε σώματος ὁμοιάζει πρὸς τὸ ἐτέρου σώ-
 » ματος, καὶ ἐὰν ὀφείλῃ νὰ ἐπιδιώκῃ τὸ κατ' εἶδος
 » καλὸν, ἤθελεν εἶσθαι πολὺ ἀνόητος νὰ μὴ νομίζῃ
 » ὅτι τὸ εἰς πάντα τὰ σώματα κοινὸν κάλλος εἶναι
 » ἐν καὶ τὸ αὐτὸ· ἀφοῦ δ' ἐννοήσῃ τοῦτο πρέπει νὰ
 » γένη ἐραστὴς πάντων τῶν καλῶν σωμάτων, νὰ
 » χαλαρώσῃ δὲ τὸν σφοδρὸν τοῦτον ἔρωτα τοῦ ἐνὸς
 » σώματος καταφρονήσας αὐτὸ ὡς μικροῦ λόγου ἄ-
 » ξιον· μετὰ δὲ ταῦτα νὰ θεωρήσῃ τὸ κάλλος τῶν
 » ψυχῶν τιμιώτερον τοῦ σωματικοῦ, ὥστε, ἐὰν τις
 » πεπροικισμένος ὦν διὰ μετρίου ψυχικοῦ κάλλους
 » ἔχῃ καὶ ὀλίγον σωματικόν, ἐξαρκεῖ τοῦτο εἰς τὸν
 » ἐραστὴν καὶ νὰ τὸν ἀγαπᾷ καὶ νὰ τὸν ἐπιμελη-
 » ται, καὶ ἔχει μόνον αὐτὸς νὰ τίκτῃ ἀλλὰ καὶ ἀλ-
 » λαχόθεν νὰ ζητῇ τοιοῦτους λόγους, εἴτινες μέλ-
 » λουσι νὰ βελτιώσωσι τοὺς νέους, ἵνα ἀναγκασθῇ
 » κατόπιν νὰ θεωρήσῃ τὸ κάλλος τῶν πράξεων καὶ
 » τῶν ἡθῶν καὶ νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι τοῦτο εἶναι κατὰ
 » πάντα ἐν καὶ ταῦτόν πρὸς ἑαυτὸν, ἐπομένως δὲ θεω-
 » ρήσῃ τὸ σωματικὸν κάλλος μικροῦ λόγου ἄξιον.
 » Μετὰ δὲ τὰς πράξεις καὶ τὰ ἔθνη πρέπει νὰ προ-

» χωρήσῃ εἰς τὰς ἐπιστήμας, ἵνα ἐποπτεύσῃ καὶ τὸ
 » κάλλος τῶν γνώσεων, καὶ ἀποβλέπων ἤδη εἰς τὸ
 » πολυειδὲς ἐκείνο κάλλος μὴ φανῇ μηδαιμνὸς καὶ
 » μικρολόγος, προσκυλλώμενος δουλικῶς ὡς οἰκέτης
 » εἰς ἐν μόνον ἀντικείμενον, θαυμάζων τὸ κάλλος
 » ἐνὸς παιδαρίου ἢ ἐνὸς ἀνθρώπου ἢ μιᾶς πράξεως,
 » ἀλλὰ τρεπόμενος εἰς τὸ ἀχανὲς πέλαγος τοῦ κάλ-
 » λους καὶ θεωρῶν αὐτὸ τίκτῃ διὰ φιλοσοφίας ἀ-
 » φθόνου πολλοὺς καλοὺς καὶ μεγαλοπρεπεῖς λόγους
 » καὶ διανοήματα, ἕως οὗ ἐνταῦθα ἐνδυναμωθείς
 » καὶ προοδεύσας ἐννοήσῃ μίαν μοναδικὴν τοιαύτην
 » ἐπιστήμην, ἣτις εἶναι ἐπιστήμη τοῦ κάλλους ἐ-
 » κείνου, ὅπερ αἰείποτε ὑφίσταται, καὶ οὔτε γεννά-
 » ται οὔτε ἀπόλλυται, οὔτε αὐξάνεται οὔτε ἐλατ-
 » τοῦται, ἔπειτα δὲν εἶναι ὑπὸ τινος μὲν ἀποψιν κα-
 » λὸν, ὑπὸ τινος δὲ ἐτέραν αἰσχροῦν, οὐδὲ ἄλλοτε
 » μὲν εἶναι καλὸν, ἄλλοτε δὲ ἔχει, οὐδὲ κατὰ τὴν
 » διάφορον αὐτοῦ σχέσιν ὅτε μὲν καλὸν ἐπὶ δὲ αἰσ-
 » χροῦν, ἀλλ' εἶναι πάντοτε αὐτὸ καθ' αὐτὸ ταῦ-
 » τὸ μὲ τὸν ἑαυτὸν του, πάντα δὲ τὰ ἄλλα καλὰ
 » μετέχουσι ἐκείνου κατὰ τοιοῦτον τινὰ τρόπον,
 » ὥστε, ἐνῶ τὰ ἄλλα γεννῶνται καὶ ἀπόλλυνται,
 » ἐκείνο μηδεμίαν νὰ λαμβάνῃ μεταβολὴν, μήτε
 » νὰ αὐξάνῃ, μήτε νὰ ἐλαττωταί, μηδὲ νὰ πάσχη
 » μηδέν. Ὅταν τις λοιπὸν ὀρμώμενος ἀπὸ τούτων
 » τῶν καλῶν τῶν εἰς τὰς αἰσθήσεις ὑποπιπτόντων,
 » καὶ προχωρῶν διὰ τὸ ἐρήως παιδεραστεῖν ἄρχηται
 » νὰ καθορᾷ ἐκείνο τὸ ἀπόλυτον κάλλος, πλησιάζει
 » σχεδὸν εἰς τὸ τέλος· διότι αὕτη βέβηια εἶναι ἡ
 » ἐρῆθὴ μέθοδος τοῦ νὰ ἐπιδίδεται τις εἰς τὸν ἔρωτα,
 » ἢ τοῦ νὰ ὀδηγῆται ὑπ' ἄλλου εἰς τοῦτον ἀρχόμε-
 » νος ἀπὸ ταῦτα τὰ αἰσθητικὰ καλὰ ν' ἀναβαίῃ
 » πάντοτε ὑψηλότερα, ἐξαιτίας ἐκείνου τοῦ καθ' ἐ-
 » αὐτὸ καλοῦ οἰονεῖ διὰ βαθμίδων, ἀπὸ ἐνὸς εἰς δύο
 » καὶ ἀπὸ δύο εἰς ὅλα τὰ καλὰ σώματα, καὶ ἀπὸ
 » τῶν καλῶν σωμάτων εἰς τὰς καλὰς πράξεις καὶ
 » ἀπὸ τῶν καλῶν πράξεων εἰς τὰς καλὰς γνώσεις,
 » μέχρις οὗ ἀπὸ τῶν γνώσεων κατανήσῃ εἰς ἐκείνην
 » τὴν γνῶσιν, ἣτις δὲν εἶναι γνῶσις ἄλλου τινὸς ἢ
 » αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ καλοῦ, καὶ τέλος πάντων γνω-
 » ρίση τί εἶναι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ καλόν. Καὶ αὕτη
 » ἡ κατάστασις τοῦ βίου, ἧ Σώκρατες, εἶπεν ἡ Διο-
 » τίμα, εἶναι προτιμότερα πάσης ἄλλης, ἐν ἣ ὁ ἄν-
 » θρωπος θεᾶται αὐτὸ τὸ καλὸν εἰλικρινῆς, καθα-
 » ρόν, ἀμικτον, ἀλλ' ἔχει μεμιγμένον δι' ἀνθρω-
 » πίνων σαρκῶν καὶ χρωμάτων καὶ πολλῆς ἄλλης
 » θνητῆς ματαιότητος, ἀλλ' αὐτὸ τὸ θεῖον καλὸν
 » μονοειδὲς καὶ ἀνχλοῖωτον. Ὁ τοιοῦτος λοιπὸν
 » θεώμενος τὸ καλὸν οὐχὶ διὰ τῶν αἰσθητικῶν ἐμ-
 » μάτων ἀλλὰ διὰ τῆς διανοίας, δὲν τίκτει εἰδῶλα
 » ἀρετῆς, ἐπειδὴ δὲν ἐράπτεται εἰδῶλον, ἀλλ' ἀλη-
 » θῆ, ἐπειδὴ ἐράπτεται τὸ ἀληθές· ἀφοῦ δὲ τέξῃ

» καὶ ἐκθρέψῃ ἀληθῆ ἀρετὴν ἀγαπᾶται ὑπὸ τοῦ
» Θεοῦ, καὶ εἶπερ τις ἄλλος ἄνθρωπος ἀπαθανατί-
» ζεται. » (Πλατ. Συμπόσ).

Ἐκ τῶν εἰρημένων λοιπὸν ἔπαται ὅτι μεταξὺ τοῦ
σωκρατισμοῦ καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐνυπάρχει βα-
θεῖά τις σχέσηις καὶ συνάφεια, ὅτι ἐκάτερος λαμβάνει
ὡς κέντρον τῶν διδασκαλιῶν του τὸν ἄνθρωπον καὶ
θεωρεῖ ὡς τελικὸν τούτου σκοπὸν τὸ ἀγαθόν, τὴν
ἠθικότητά· ὅτι τὸ μέσον πρὸς ἐπιτυχίαν αὐτοῦ εἶναι
ἡ αὐτοσυνειδησία καὶ ἡ γνῶσις τοῦ ἑαυτοῦ του, ἀλλὰ
καὶ αὕτη δεῖται τῆς συνεργείας καὶ ἀντιλήψεως τῆς
θείας χάριτος ἢ ἀνωτέρας τοῦ ἀνθρώπου ιδέας καὶ
δυναμείας· καὶ ὅτι ἐπὶ τέλους ἐκάτερος προδεικνύει
εἰς τὸν ἄνθρωπον ὡς κανόνα καὶ πρότυπον διαγω-
γῆς τὸ ν' ἀποσπᾶται ἐκ τοῦ ὕλικου βίου καὶ τῶν
αἰσθητικῶν ἀπολαύσεων, καὶ διὰ τῆς λεγομένης εἴτε
πίστεως, εἴτε ἀγάπης, εἴτε ἔρωτος νὰ ὑψοῦται εἰς
τὸ θεῖον, εἰς τὸ ἀπόλυτον, ἀξιούμενος οὕτως ἀλη-
θοῦς ἀθανασίας καὶ ἀποθεώσεως.

Ἀλλ' ὅτι κατ' ἐξοχὴν χαρακτηρίζει τὸν Σωκράτη
δὲν εἶναι μόνον τὸ ἀντικείμενον τῆς διδασκαλίας
του, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐνδόμυχος αὐτοῦ πεποιθήσις ὅτι
εἶναι θεόθεν προωρισμένος νὰ ζῇ φιλοσοφῶν καὶ ἐξε-
τάζων οὐχὶ μόνον τὸν ἑαυτόν του, ἀλλὰ καὶ τοὺς
ἄλλους ὅσοι δοξάζουσιν ὅτι εἶναι εἰδήμονες τῆς ἀ-
ριτῆς χωρὶς τφόντι νὰ ἦναι, ὅτι ἐξεπλήρου ὑπέρφυ-
σικὴν τινα ἀποστολήν ἀποκαλύπτων τὴν τῶν ἀν-
θρώπων ἄγνοιαν καὶ φέρων αὐτοὺς εἰς συναίσθησιν
τῶν ἑλλειμμάτων των, ὅτι ἐν ἐνὶ λόγῳ ἦτον ἀπό-
στολος τῆς φιλοσοφίας, θεὸς τις ἐλεγκτικὸς ἀφιε-
ρῶν τὸν βίον αὐτοῦ ἅπαντα, ὅπως ἐποπεύη καὶ ἐξ-
ελέγη τούτους ἀδυνάτους καὶ φλύλους ἐν τοῖς λό-
γοις (Πλάτ. Σοφ). Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τούτον ἐ-
θεώρει ὡς τὸ συντελεστικώτερον μέσον τὴν διαλε-
κτικὴν μέθοδον, εἰς ἣν τοσοῦτον περιπαθῶς καθη-
δύετο, γινώσκων νὰ ἐφραμύζῃ τὴν δύναμιν τῆς κατὰ
τὰς διαφόρους περιστάσεις μετὰ θυμαστικῆς ὅσης ἐ-
πιτυχίας καὶ δοξιότητος. Ὁ Σωκράτης συνήθως ἐ-
ποιεῖτο ἐναρξίν τῆς συζητήσεως, ἐπερωτῶν τὸν μετ'
αὐτοῦ συνδιαλεγόμενον τὴν σημασίαν γενικοῦ τινος
ὄρου, οἷον τί εἶναι ἀρετὴ, τί εἶναι δίκαιον κ. τ. λ.
Ὁ ἐρωτώμενος, οὐδέποτε φροντίσας νὰ δώσῃ εἰς ἑαυ-
τὸν λόγον τῆς σημασίας του, ἀποκρίνεται ἐκ τοῦ
προχείρου καὶ αὐτοσχεδῶς. Τότε ὁ Σωκράτης ἐφρα-
μύζων τὴν ἀπόκρισιν ἐκείνου ἐπὶ εἰδικῶν τινῶν πε-
ριστάσεων, ἀπευθύνει νέας ἐρωτήσεις εἰς αὐτὸν τὸ ἕτερον
πρότυπον ἀναγκάζόμενον ν' ἀποκριθῇ περιπίπτει εἰς
προφανῆ ἀντίφασιν. Ἔς ἐκ τούτου δὲ ἀποδείκνυται
ὅτι ὁ ὑπ' αὐτοῦ δοθεὶς ὄρισμός ἦν πέρα τοῦ δέοντος
στενῆς ἢ εὐρῆς, ἢ ὅπως δῆποτε ἑλλειμματώδης. Ὁ
ἀποκρινόμενος τότε ἐπανορθοῖ τὸν ὄρισμόν του· τούτο
δὲ πράττει τῷ Σωκράτει ἀφορμὴν εἰς νέαν ἐρώτησιν,

εἰς ἣν ἐκεῖνος ἀποπειρώμενος ν' ἀπαντήσῃ ἀντιφά-
σαι πολλάκις πρὸς τὴν ἐπανόρθωσίν του. Ὅθεν μετὰ
πολλὰς ματαιωθείσας ἀποπειράς ὅπως ἐξέληται ταύ-
της τῆς δίνης, ὁμολογεῖ ἐπὶ τέλους ὅτι δὲν δύναται
ν' ἀπαντήσῃ ἀποχρώντως εἰς τὴν ἀρχικὴν ἐρώτησιν,
ἥτις κατὰ πρώτην ὄψιν εἶχε φανῆν οὕτως ἀπλή καὶ
εὐκολος.

Οἱ μεγάλοι ἄνδρες, οἱ ῥήτορες καὶ οἱ ποιηταὶ ἐ-
ρωτώμενοι πολλάκις ὑπὸ τοῦ Σωκράτους τί ἐνόουν
ἐν τοῖς ἰδίῳ αὐτῶν συγγράμμασι καὶ ποιήμασι ἠ-
πόρουν καὶ ἐξηλέγχοντο ἀγνοοῦντες ἐκεῖνα ἅτινα ἐ-
πίστευόν ὅτι ἐγίνωσκον. Ἐξέφραζον μετ' ἀδιστακτοῦ
πεποιθήσεως δοξασίας περὶ τῶν σπουδαιοτέρων ἠ-
θικοκοινωνικῶν ζητημάτων, χωρὶς οὐδέ ποτε νὰ ὑ-
ποπτεύσωσιν ὅτι ἦσαν ὅπως οὖν σκοτεινὰ καὶ δύσλυ-
τα· διότι πάντες εὕρισκον ἐν ἑαυτοῖς τὰς δοξασίας
ταύτας ἐρριζωμένας ἀνέκκθεν εἴτε διὰ τοῦ κύρους·
εἴτε διὰ τῆς πρᾶξός τῆς. Ἐπομένως δὲ δογματικῶς,
ἀποφαινομένων τῶν ἀκροατῶν του περὶ τῆς σημα-
σίας τῶν ὄρων ἐκείνων οὓς εἶχον ἀβασανίστως πα-
ραδεχθῆν, ὁ Σωκράτης ἀποσυνθέτων τὰς ἀποφάν-
σεις των ἀπεδείκνυεν ὅτι περιέκλειον ἐν ἑαυταῖς ἀ-
συνέπειαν καὶ ἀντίφασιν.

Τῆς Σωκρατικῆς διαλεκτικῆς τὰ δύο κυριωδέ-
στερα στοιχεῖα εἶναι ἡ *Μαιευτικὴ* καὶ ἡ *Εἰρωνεία*.
Ὁ Σωκράτης ἐθεώρει τὴν ἐξέλεγχσιν τῆς ἀπάτης ἢ
τῆς δοκησιοσφίας ὡς τὸν ἀπαραίτητον ὄρον τῆς μελ-
λούσης ἐπιδόσεως. Ἐρρόνει λοιπὸν ἴδιον αὐτοῦ ἔργον
τὸ νὰ συμπαραστατῇ ὡς εἰς τοὺς ἐγκυμονοῦντας
νέους, νὰ τοὺς βοηθῇ ἐν ὄρῳ πνευματικῶν ὠδίνων
καὶ νὰ ἐξετάζῃ τὸ νεογέννητον ἂν ἦναι ὑγιὲς καὶ
ἄρτιον, ἢ τούναντίον ἄωρον καὶ ἀμβλωθρίδιον. Ταύ-
την δὲ τὴν μέθοδον δι' ἐρωταποκρίσεων νὰ ἐξάγῃ
εἰς φῶς γενικὴν τινα ἀλήθειαν καθιερῶν αὐτὴ νὰ πᾶ
παντὸς τυχαίου καὶ μεταβλητοῦ προσκρτήματος ἀ-
πεκάλει μαιευτικὴν τέχνην θεόθεν αὐτῷ δωρηθείσαν,
ὅπως διὰ ταύτης ἐνισχυούσης τὸν ἔρωτα μαιεύηται
νέους ἐγκυμονοῦντας τὸ καλόν, τὸ ἀγαθόν καὶ τὸ
ἀληθές. Μετὰ ταύτης δὲ τῆς Σωκρατικῆς Μαιευτι-
κῆς στενῶς συνέχεται καὶ ἡ *Εἰρωνεία*. Ὁ Σωκράτης
ὁμολογῶν ἀνυποκρίτως τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἄγνοιαν
προετίθετο νὰ φέρῃ εἰς ἀπόρίαν καὶ σύγχυσιν τοὺς
ἐπὶ σοφίᾳ ἐναξυνομένους διὰ τῶν ἀντιφάσεων ἐν αἷς
περιέπιπτον, καθοδηγῶν αὐτοὺς βλοηθῶν, εἰς τρό-
πον ὅστε οἰκοθεν νὰ ἐννοήσωσι τὴν μετὰ τοῦ ἐξ-
αγομένου τῶν συλλογισμῶν των καὶ τῆς προϋποθέ-
σεως, ἀφ' ἧς ὠρμήθησαν, ὑπάρχουσιν ἀσυνέπειαν ἢ
ἐναντιώσιν. Ἡ Εἰρωνεία αὕτη ἐνδέχεται νὰ ἐγείρῃ
λύπην καὶ αἰσχύνην εἰς τὸν ὑφιστάμενον τὴν ἐνέρ-
γησίν τῆς, ἀλλ' ἐνταυτῷ συντελεῖ δραστηρίως τὴν
τὸν χειραγωγῆσθαι εἰς τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας. Αὕτη
δὲ εἶναι ἡ ἀρνητικὴ, ὡς ἡ Μαιευτικὴ εἶναι ἡ θετικὴ

πλευρὰ τῆς Σωκρατικῆς μεθόδου, τείνουσαι συναμ-
φότερα ὑπὸς ἀποσπάσσει τὸν αἰσθητικὸν ἄνθρωπον
ἀπὸ τῶν ἀτομικῶν αὐτοῦ διξασίων καὶ παρκατά-
σεων, καὶ ἀποκαθίρουσαι τὸν ῥύπον τῆς τεθλω-
μένης διανοίας του τὸν μεταγωγῆσιν βαθυτέρων
εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων εἰς τὰ ἄδυτα τῆς φεγγυό-
λου ἀληθείας καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως.

Τοιαύτης δὲ διαλεκτικῆς δυνάμεως θαυμασία πα-
ραδείγματα οὐχὶ σπανίως ἀπαντῶνται καὶ ἐν τοῖς
συνοπτικαῖς Εὐαγγελίοις, ὅτε μάλιστα πρόκειται
ὑπὸς ὁ Ἰησοῦς καταδείξει τὴν ἀμελῶπιαν καὶ ἀπο-
κλειστικότητα τῶν προκρίτων τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους,
ἀντεχομένων τοῦ γράμματος καὶ τῶν τύπων τοῦ
Μωσαϊκοῦ νόμου, διανοίγων τοὺς ὀφθαλμούς των ἐπὶ
τοῦ περιωρισμένου κύκλου τῶν διξασίων ἐντὸς τοῦ
ἑποίου περιστρέφονται, καὶ προεξομκλύνων αὐτοῖς
τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς μύρῳσιν ὑψηλοτέρων ἐν-
νοιῶν τῆς ἠθικότητος, τῆς χάριτος καὶ τῆς πίστεως.
Ἄλλ' οὐδαμοῦ ἄλλοθι ἡ διαλεκτικὴ κίνησις ἀναφί-
νεται ἐκτενεστέρα καὶ ζωηρότερη ἢ ἐν τῷ ὑπερθεο-
λογικῷ ἐκείνῳ Εὐαγγελίῳ, τῷ κατὰ Ἰωάννην. Ἐκ
τούτου λοιπὸν ἐπιχειροῦντες καὶ ἡμεῖς νὰ φέρωμεν
εἰς δοκίμιον περιχοπῆς τινος ἀρχόμεθα ἀπὸ τῆς συν-
διαλέξεως τοῦ Ἰησοῦ μετὰ τοῦ Νικοδήμου, ἐν ᾗ ὁ
ἄρχων οὗτος τῶν Ἰουδαίων, ὁ διδάσκαλος τοῦ Ἰσραὴλ
ἐξελέγχεται ἀγνοῶν τὰ τῆς ἀληθοῦς πίστεως καὶ
ἀνάγκην ἔχων ἀνωτέρας διδασκαλίας. Ὁ Νικόδημος
ἐκπροσωπεῖ τὴν τάξιν τῶν εἰς τὸν Ἰησοῦν πιστευόν-
των Ἰουδαίων, διότι πιστεύει εἰς αὐτὸν, τὸν ἀνα-
γνωρίζει ὡς τὸν ἀπὸ Θεοῦ ἐλθόντα διδάσκαλον, καὶ
εἰς τὸ μετὰ ταῦτα δὲ ἐμμένει πιστὸς ὀπαδὸς του.
Ἄλλ' ἡ πρὸς τὸν Ἰησοῦν νυκτερινὴ ἔλευσις του ἀπο-
δεικνύει ὅτι δὲν ἔχει τὸ ἀπαιτούμενον θάρρος νὰ ὁ-
μολογήσῃ παρρησίᾳ τὴν πίστιν του, καὶ νὰ κόψῃ
τὰ δεσμὰ τῶν Ἰουδαϊκῶν του προλήψεων. Καὶ τὸ
αἷτιον τῆς ἀδυναμίας του ταύτης εἶναι ὅτι αὐτὸς
τὸν ὁμολογεῖ τὸν Ἰησοῦν ὡς ἀπὸ Θεοῦ ἐλθόντα μόνον
διὰ τὰ σημεῖα ἃ ποιεῖ· οὐδεὶς γὰρ, λέγει, ταῦ-
τα τὰ σημεῖα δύναται ποιεῖν, ἐὰν μὴ ἡ ὁ Θεὸς μετ'
αὐτοῦ. (Γ'. 2). Ἄλλ' ἡ ἀπάντησις τοῦ Ἰησοῦ εἶναι
πάντη καινοφανῆς καὶ ἀντίθετος εἰς τὸ σύστημα τῶν
ιδεῶν τοῦ Νικοδήμου. Ἄμην, ἀμην λέγω σοι, ἐὰν
μὴ τις γεννηθῆ ἄνωθεν, οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βασι-
λείαν τοῦ Θεοῦ (αὐτόθι, 3). Πλὴν ἐπόμενον ἦτον
εἰς τὸν ὑπὸ Ἰουδαϊκῶν προλήψεων σκοτοδινηῶντα
Νικόδημον νὰ φανῆ παράδοξος τοιαύτη ἀπόκρισις·
διὸ λέγει πρὸς τὸν Ἰησοῦν· Πῶς δύναται ἄνθρω-
πος γεννηθῆναι γέροντων; μὴ δύναται εἰς τὴν
κοιλίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ δεύτερον εἰσελθεῖν καὶ
γεννηθῆναι; (αὐτόθι, 4). Ἄλλ' ὁ Ἰησοῦς διατηρῶν
τὴν μεταφορὰν τῆς προλαβούσης αὐτοῦ ἀπαντήσεως
ἀναπτύσσει αὐτὴν εὐκρινέστερον. Ἄμην, ἀμην λέ-

γω σοι, ἐὰν μὴ τις γεννηθῆ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύ-
ματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν
τοῦ Θεοῦ (αὐτόθι, 5). Ἐνταῦθα λοιπὸν διακρίνει τὴν
φυσικὴν κατάστασιν τῆς ἀνθρωπότητος τῆς ἀκυλου-
θούσης τὴν ἐρμῆφυτον ἀνάπτυξιν τῆς ἀπὸ τῆς νέας
ζωῆς τῆς ἐκ τοῦ Θεοῦ πνεύματος πνευρομένης.
Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ ἰδέα αὕτη τῆς πνευματικῆς παλιγγε-
νεσίας ἦν εἰσέτι ὀπωσῶν δύσληπτος διὰ τὸν Νικό-
δημον, μεταχειρίζεται αἰσθητικὸν παράδειγμα ἵνα
διευκολύνῃ αὐτῷ τὴν ἐννοιαν. Ἐὰν ἄκουε τις,
προσθέτει ὁ Ἰησοῦς, τὴν βροχὴν τοῦ ἀνέμου, ἀλλὰ
δὲν δύναται μῆτε ν' ἀνατρέξῃ εἰς τὴν αἰτίαν ἐξ ἧς
προέρχεται, μῆτε γὰρ τὸν παρακολουθήσῃ μέχρι τοῦ
σημείου τῆς κατάσειώς του (αὐτόθι 8)· καθὼς ἄρα
αἰσθάνεται τις τὴν δύναμιν τοῦ ἀνέμου ἰστάμενος
μεταξὺ δύο ἐρίων, ἐπίσης διαφευγόντων τὰς αἰσθή-
σεις του, οὕτως ἐπενεργεῖ καὶ ἡ πνοὴ τοῦ Θεοῦ πνεύ-
ματος ἐπὶ τῶν βαπτιζομένων ἐν τῷ λουτρῷ τῆς
παλιγγενεσίας· διότι ὑπάρχει γεγονὸς τι εἰς τὴν ἐ-
σωτερικὴν ζωὴν, εἰς τὴν ζωὴν τοῦ πνεύματος, οὗ-
τινος μόνον τὰ ἀποτελέσματα γινώσκονται διὰ τῆς
ἐνδομύχου πείρας, διὰ τῆς συνειδήσεως, ἀλλ' ἡ ἀρχὴ
καὶ τὸ τέλος του μένουσιν ἄγνωστα καὶ ἀκατανόητα.
Ἄλλ' ὁ Νικόδημος σφόδρα ἐκπλαγεὶς ἀνακράζει πῶς
δύναται ταῦτα γενέσθαι; (αὐτ. 9). Ὁ Ἰησοῦς οὖν
ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἐκπλήξεώς του ὅπως τὸν φέρῃ
εἰς συναίσθησιν τῆς περὶ τὰ θεῖα ἀπειρίας του, ὅπως
ταπεινώσῃ τὴν ὑπεροψίαν τοῦ νομοδιδασκάλου· Ἐν
εἴσοι, λέγει, διδάσκαλος τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἀγνοεῖς
τὸ γεγονός τοῦτο, οὗτινος πᾶς ἄνθρωπος δύναται
νὰ λάθῃ πείραν ἀμέσως ἐν τῇ συνειδήσει του; Ἐὰν
δὲν πιστεύῃτε ταῦτα τὰ ἐπίγεια καὶ ἐμπειρικὰ, πῶς
θέλετε πιστεῦσαι ἐὰν σᾶς εἴπω τὰ ἐπουράνια, ἅτινα
ὑπερβαίνουσι τὸν κύκλον τῆς ἀνθρωπίνης πείρας καὶ
τὰ ὅρια τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου; (αὐτ. 12). Ἐντεῦθεν
λοιπὸν ἐπεταῖ ὅτι ὁ Νικόδημος, προσκολλώμενος εἰς
τὰ αἰσθητικὰ σημεῖα, ἔχει μόνον ἐξωτερικὴν τινα ὑ-
λικὴν πίστιν, ἀλλὰ δὲν εἰσδύει εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ
πράγματος, εἰς τὴν ἀληθῆ καὶ πνευματικὴν πίστιν.
Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἰησοῦς τοὺς ἐπιδιώκοντας τὰ ση-
μεῖα καὶ δεσμευομένους ὑπὸ τῶν αἰσθητικῶν χαρα-
κτηρίζει ὡς ἀνήκοντας εἰς τὸ σκότος κατ' ἀντίθεσιν
τοῦ φωτός. Ἦὰς γὰρ ὁ φῶς λά πρᾶττων μισεῖ τὸ
φῶς καὶ οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα μὴ ἐλεγ-
χθῆ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ὁ δὲ ποιῶν τὴν ἀλήθειαν ἔρ-
χεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα φανερωθῆ αὐτοῦ τὰ ἔργα,
ὅτι ἐν Θεῷ ἐστὶν εἰρηασμένα (αὐτ. 20—21) Ἐὰν
λοιπὸν κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον οἱ ἄνθρωποι διχι-
ρῶνται εἰς δύο ἀντιθέτους κατηγορίας, εἰς τὴν τοῦ
φωτός καὶ τὴν τοῦ σκότους, εἶναι προφανές εἰς ἑπο-
τέραν τῶν τάξεων τούτων ἀνήκει ὁ Νικόδημος ὁ
πρεσβεύων ἐξωτερικὴν καὶ ἀπνευματίστην πίστιν.

Τὸ ἀντικείμενον ὅμως τῆς ἀληθοῦς πίστεως εἶναι ὁ ἕψωθεις υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ὁ Μωϋσῆς ἔψωσε τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ (αὐτ. 44)· ἐκείνη ὅμως ἡ ἐξωτερικὴ πίστις δὲν ἀπευθύνεται πρὸς τοῦτο τὸ ἀντικείμενον, ἀλλ' ἀντέχεται μόνον τῶν σημείων. Πλὴν ὁ Νικόδημος, εἰ καὶ ἀνεπίδεκτος νὰ ὑψωθῆ εἰς τὸ πνευματικόν, ἔχει ὅμως ἀγαθὴν προαίρεσιν πρὸς τὴν πίστιν· ἀλλ' ἡ προαίρεσις μόνη δὲν ἐξαρκεῖ, διότι ἐνδέχεται ν' ἀποσπασθῆ ἐντελῶς ἀπὸ τὸ ἀντικείμενον τῆς πίστεως καὶ νὰ μεταβῆ εἰς ἐχθρικὴν θέσιν. Αὕτη δὲ ἡ διαλεκτικὴ μετόπισθεν ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς καὶ φαινομενικῆς πίστεως εἰς τὴν καθαρὰν καὶ ῥιζικὴν ἀπιστίαν, ἀποτελεῖ ἴδιον τμήμα τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, ἀπὸ τοῦ Ζ' μέχρι τοῦ Γ'. Κεφλαίου.

Πρὸς ἐνδειξιν δὲ τῆς ἐνταῦθα ἐπικρατούσης διαλεκτικῆς δεινότητος τοῦ Ἰησοῦ κατὰ τῆς ἀπιστίας τῶν Ἰουδαίων, ἀρκούμεθα ν' ἀρυσθῶμεν ἐκ τοῦ Τμήματος τούτου σποραδικὰ τινὰ παραδείγματα. Καὶ πρῶτον σημειοῦμεν ὅτι ὅσω ἐνσχυρότερος δεικνύται ὁ χαρακτήρ τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ, τοσούτω περισσότερον ἀπεναντίας ἀντιτάσσεται ἡ ἀπιστία τῶν Ἰουδαίων, ἢ ἐκ προσιμίων τὰ πάντα ἀρνούμενη, καὶ πρὸς ἔτι μείζονα ἐμπέδωσιν τῆς ἀρνήσεως της ἐκφέρουσα ὅτε μὲν τοῦτον, ὅτε δὲ ἐκείνον τὸν ἐξωτερικὸν λόγον κατὰ τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ. Ὅσον ὅμως σαφρότερα καὶ μάλλον ἀνυπόστατα εἶναι τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα τῶν ἀπίστων Ἰουδαίων, τοσούτω διαλεκτικώτερον ἡ ἀπιστία των ἀνασκευάζεται ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ. Οὕτω π. χ. ὁ Ἰησοῦς ἀναμνηστικῶς τοὺς Ἰουδαίους τὸν ἐν Σαββάτῳ ὑπ' αὐτοῦ θεραπευθέντα ἀσθενῆ, δι' ὃν ἐζήτησαν νὰ τὸν φονεύσωσιν, ὑποβάλλει εἰς τοὺς ὀφθαλμούς των τὴν ἀντίφασιν εἰς ἣν περιπίπτουσι, καὶ τοὶ ἐνθερμοὶ ζηλωταὶ τοῦ Μωσχαϊκοῦ Νόμου. Διότι ἐνῶ σεις, λέγει, περιτέμνετε ἄνθρωπον ἐν Σαββάτῳ ἵνα μὴ λυθῆ ὁ νόμος Μωσείως, ὀργίζεσθε ἐναντίον μου διότι κατέστησα ὑγιὴ ὑ.λόκ.ληρον ἄνθρωπον ἐν Σαββάτῳ (Ζ'. 21—23). Ἐμφανίζεται λοιπὸν αὐτοῖς ὡς ὁ πασίγνωστος παραβάτης τῆς ἐντολῆς τοῦ Σαββάτου. Ἀλλ' οἱ Ἰουδαῖοι πῶς ἀντιτάττουσιν; ὅτι αὐτὸς δὲν δύναται νὰ ἦναι ὁ Χριστὸς, διότι τοῦτον οἶδαμεν πόθεν ἐστίν· ὁ δὲ Χριστὸς ὅταν ἔρχεται, οὐδεὶς γινώσκει πόθεν ἐστίν (αὐτόθ. 27). Ἀλλ' ἡ ἐνστασις αὕτη εὐκόλως ἀνασκευάζεται ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ. Σεις, λέγει, καμὲ οἶδατε, καὶ οἴδατε πόθεν εἰμί· ἂ.λ.λ' ἐνταυτῷ οὐκ οἶδατε ἐμὲ, διότι ἐγὼ δὲν ἤ.ληθον ὑπ' ἐμαυτοῦ, ἂ.λ.λ' ἐπέμφθη παρὰ τοῦ ἂ.ληθινοῦ ἐκείνου, δι' ὑμῶν οὐκ οἶδατε (αὐτ. 28.). Καὶ καθὼς δὲν γινώσκετε πόθεν ἤ.ληθον, οὕτω καὶ δὲν γινώσκετε ποῦ ἐπάγω, καὶ ζητοῦντές με δὲν θέ.λετε μ' εὑρεῖν· διότι ὑποεἶμι ἐγὼ, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ε.λθεῖν (αὐτ. 33—34).

Ὅθεν οἱ Ἰουδαῖοι ἐξελέγχονται ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ἀντιφάσκοντες ἑαυτοῖς, διότι ἐνῶ διαβεβαιοῦσαν ὅτι τὸν μὲν Ἰησοῦν γινώσκουσι πόθεν ἐστίν, τὸν δὲ Χριστὸν, ὅταν ἔρχεται οὐδεὶς γινώσκει πόθεν ἐστίν, οὐχ ἥτον ἀποδεικνύονται ὅτι δὲν γινώσκουσι περὶ τοῦ Ἰησοῦ οὔτε πόθεν ἐπέμφθη, οὔτε ποῦ ἐπάγει.

Κατὰ τὰς τρεῖς ἡμέρας τῆς ἑορτῆς τῆς Σκηνοπηγίας ἐν αἷς ὁ Ἰησοῦς ἐμφανίζεται εἰς τοὺς Ἰουδαίους, ἢ διαλεκτικὴ κίνησις λαμβάνει ἐκάστοτε μείζονα βαθμὸν ἐντάσεως. Καὶ καθὼς ὁ Ἰησοῦς τὴν πρώτην ἡμέραν ἀναβαίνει εἰς τὴν ἑορτὴν ὡς ἐκ κρυπτῷ, μεσοῦσης δὲ τῆς ἑορτῆς παρήρησιθ διδάσκει, οὕτως ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῇ μεγάλῃ τῆς ἑορτῆς προκηρύττων ἑαυτὸν ὡς τὸν Μεσσίαν, ὡς τὸν πεπληρωμένον ἁγίου Πνεύματος κράζει λέγων· Ἐάν τις διψῆ ἐρχέσθω πρὸς με καὶ πινέτω. Ὁ πιστεῦων εἰς ἐμὲ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ρεύσουσιν ὕδατος (Ζ'. 37). Τί δὲ ἀπαντῶσιν εἰς ταῦτα οἱ ἄπιστοι Ἰουδαῖοι; Ἀδυνατοῦντες ὅπως ἀντιστῶσιν εἰς τὴν δόξαν καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ Ἰησοῦ, ἀντιτείνουσιν ὅτι ὁ Ἰησοῦς δὲν δύναται νὰ ἦναι ὁ Χριστὸς, διότι ἔρχεται ἐκ τῆς Γαλιλαίας, ἐνῶ ὁ Χριστὸς, κατὰ τὴν Γραφὴν ἔρχεται ἐκ τοῦ σπέρματος Δαβὶδ, καὶ ἀπὸ Βηθλεέμ τῆς κώμης, ὅπου ἦν Δαβὶδ (αὐτ. Ζ'. 41—42). Ἀλλ' ἐνταῦθα γίνεται κατὰδῆλον πόσον ἀργὸν καὶ ἀνίσχυρον εἶναι τὸ ἐξῶθεν τοῦτο ἐπιχείρημα, ἐνῶ αὕτη ἡ προσωπικότης τοῦ Ἰησοῦ ἀποτελεῖ τοσοῦτον ζωηρὰν ἐντύπωσιν ὑπερτέραν παντὸς ἐνδοιασμοῦ καὶ ἀντιρρήσεως, οὐδέποτε οὕτως ἐλά.λησεν ἄνθρωπος, ὡς οὗτος ὁ ἄνθρωπος (αὐτ. 46). Ἄλλως δὲ τοιαῦτα ἐπιχειρήματα στηριζόμενα εἰς ἐξωτερικούς καὶ ἐπιπολαίους προσδιορισμοὺς ἀνάγκη ν' ἀντιφάσκωσι πρὸς ἑαυτὰ, διότι πῶς ἀρά γε δύναται ὁ Χριστὸς νὰ ἔλθῃ ἀπὸ τῆς Βηθλεέμ, ἐνῶ κατὰ τὴν ἰδίαν ἐμολογίαν τῶν Ἰουδαίων (αὐτ. 27) οὐδεὶς γινώσκει πόθεν ἐστίν; Ὡσαύτως δὲ δὲν εἶναι καθαρὰ ἀντίφασις ν' ἀνκφέρωνται εἰς τὴν Γραφὴν καὶ εἰς τὸν Νόμον (αὐτ. 42. 49) περὶ τῆς ἐκ τοῦ αἵματος τοῦ Δαβὶδ καταγωγῆς τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐνταυτῷ νὰ παραβιάζωσι τὸν αὐτὸν τοῦτον Νόμον, καταδικάζοντες τὸν ἄνθρωπον πρὶν ἂν ἀκούσωσι παρ' αὐτοῦ καὶ πληροφορηθῶσι τί ποιεῖ;

Ἐπὶ τέλους δὲ μετὰ πόσης θαυμασίας διαλεκτικῆς ἰσχύος δὲν κταισχύνει τοὺς Γραμματεῖς ἐκείνους καὶ Φαρισαίους, οἵτινες στήσαντες ἐν μέσῳ γυναικᾶ ἐν μοιχείᾳ κατειλημμένην, τὸν ἡρώτων τί περὶ αὐτῆς ἀποφίνεται; διότι κατὰ τὸν Μωσχαϊκὸν Νόμον αἱ τοιαῦτα ὤρειλον νὰ λιθοβολῶνται. Τοῦτο δὲ ε.λεγον πειράζοντες αὐτὸν, ἵνα ἔχωσι κατηγορεῖν αὐτοῦ καθὼς μετὰ τῶν ἀμαρτωλῶν ἀναστρεφόμενου καὶ εὐκόλως συγχωροῦντος τὰ ἀμαρ-

τήματα (Κεφ. Η'. 3. 4. 5. 6). Η του Ιησού κυρία απάντησις εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην εἶναι ὅτι, ὡς μάλλον σύνοιδ' εἰς τὰς ἰδίας αὐτοῦ ἀμαρτίας καὶ συναισθάνεται τὴν χρείαν τῆς ἀφέσεως, τοσοῦτω ἔλαττον κατακρίνει τοὺς ἀμαρτάνοντας, τοσοῦτω προθυμότερον ἐφείλει νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι καὶ οἱ ἄλλοι ἔχουσιν ἀνάγκην τῆς ἀφέσεως ταύτης. Ὅστις λοιπὸν συνειδῶς τὰς ἰδίας αὐτοῦ ἀμαρτίας καταδικάζει ἕτερον, καταδικάζει αὐτὸς ἑαυτὸν. Ἰστε διὰ τοῦ πλαγίου τούτου μέσου προτρέπει τοὺς κατηγορούμενους νὰ ἴναι πρὸς τοὺς ἄλλους οἰκτιρμονες, διεγείρων αὐτοῖς τὸ αἶσθημα τῆς ἀμοιβαίας ἀνάγκης τῆς τῶν ἀμαρτιῶν ἀφέσεως καὶ ἀπολυτρώσεως.

(Ἐπεται τὸ τέλος.)

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ι. ΣΑΡΙΠΟΛΟΥ

Μελέτη

Ἐπὶ τοῦ ἐξῆς συγγράμματος·

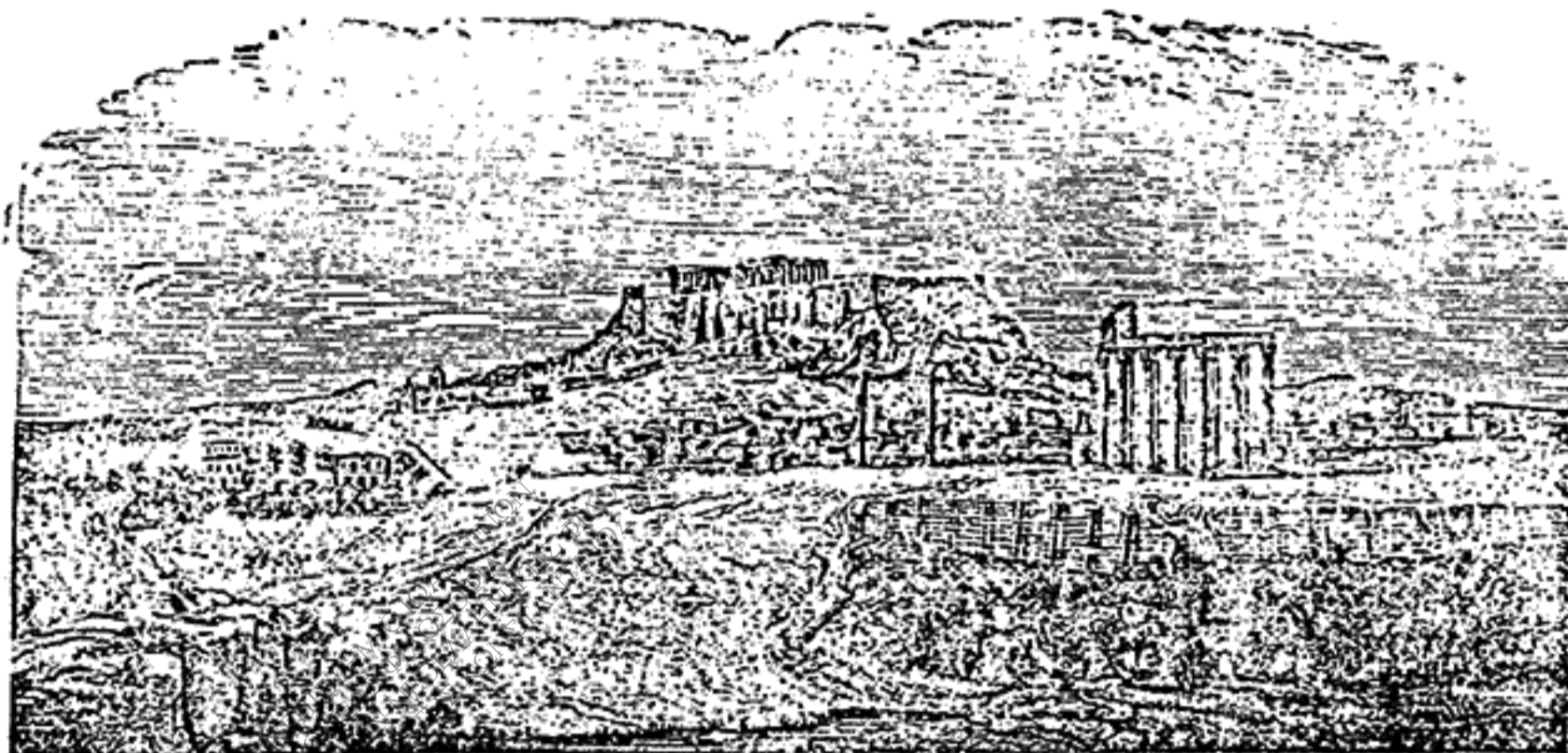
De la condition civile de l'étranger en France
par MARC DRAGOUMIS, Docteur en Droit de la faculté
de Paris, ancien attaché à la légation de Grèce à Paris 1864.
1 Vol. in 8. Paris, Marecq aîné, libraire éditeur.

Ἀναγγέλλειν ἔργον διδάκτορος τὰ νομικὰ τῆς Σχολῆς τῶν Παρισίων αὐτόχρημά ἐστι λέγειν ἔργον πολλοῦ ἄξιον λόγου, ἅ τε ἐν οὐδενὶ ἄλλῳ Πανεπιστημίῳ τοσοῦτον δυσχερὲς τὸ ἀξιωθῆναι τοῦ διδακτορικοῦ πτυχίου ὅσον ἐν τῇ Νομικῇ τῶν Παρισίων Σχολῇ. Τοῦ βαθμοῦ τοῦ Προλύτου (licencié), ἰκανῶς καὶ τούτου δυσχεροῦς, δυσχερεστεροῦ μάλιστα καὶ τοῦ διδακτορικοῦ αὐτοῦ τῶν Πανεπιστημίων τῆς Γερμανίας καὶ Ἰταλίας, καὶ δὴ δυστυχῶς, καὶ τοῦ τῆς Ἑλλάδος, τοῦ βαθμοῦ τοῦ Προλύτου, λέγομεν, διανοίγοντος τῷ φέροντι καὶ τὸ δικηγορικόν, καὶ τὸ διοικητικόν καὶ δὴ καὶ τὸ δικαστικόν στάδιον, μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς ἑδρᾶς τοῦ Προέδρου τοῦ Ἀκυρωτικοῦ (Arrêtés Παύου) τῆς Γαλλίας, καὶ τοῦ διδακτορικοῦ μὴ ἀπαιτουμένου εἰμὴ πρὸς μίαν καὶ μόνην θέσιν, τὴν τοῦ Καθηγητοῦ ἐν τῇ Νομικῇ σχολῇ, ἔπεται ὅτι ἕλιγιστοι προσέρχονται τῷ βαθμῷ τούτῳ, τὸ δ' ἀξιωθῆναι αὐτοῦ ἐστὶν ἀναγορεύεσθαι τὸν φέροντα ἄξιον τῆς Καθηγησίας, ἀδιακρίτως εἴτε Γάλλος ἐστὶν ὁ φέρων, εἴτ' ἄλλοδαπός, διότι ἐν Γαλλίᾳ οὐδεμία γίνεται διάκρισις μεταξὺ ἡμεδαπῶν καὶ ἄλλοδαπῶν, καὶ ὁ δίπλωμα Γαλλικὸν φέρων ξένος ἴσος ἐν πᾶσι πρὸς τὸν αὐτόχθονα Γάλλον εἶναι, τοῦθ' ὅπερ εὐτ' ἐν Γερμανίᾳ συμβαίνει, ὅπου, εἰρήσθω καὶ τοῦτο ἐν παρόδῳ, αἱ ἐξετάσεις γίνονται ἐν πύτῳ, τοῦ φοι-

τητοῦ κελούντος, καὶ πληρόντος, ἐννοεῖται δὲ, εἰς εὐωχίαν τοῦς Καθηγητὰς, καὶ κατὰ τὴν ἐστίασιν ἐξεταζομένου, — ἔθος ἀνάξιον τῶν τῆς Γερμανικῆς σοφίας! — οὐτ' ἐν Ἰταλίᾳ, ἧς τὰ πρὸς ἄλλοδαποὺς διπλώματα παροιμιώδη κατέστησαν. Ἐν Γαλλίᾳ νήφροντες οἱ Καθηγηταί, νηφάλιον φοιτητὴν ἐξετάζουσιν, ἀξιούντες οὐχὶ μελέτης ἀπλῶς ἐνδειξέως, ἀλλὰ κρίσεως καὶ γνώσεως βαθείας τῆς ἐπιστήμης, καὶ συζητοῦσι μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐρίζουσι περὶ πάντων, καὶ ἀληθῆς διὰ λόγων μάχη πεισματιώδης συνάπτεται μεταξὺ τῶν Καθηγητῶν καὶ τοῦ ἐξεταζομένου, δυστυχία δὲ τῷ φοιτητῇ ἐκείνῳ, ὅστις δὲν καταβάλῃ τὸν Καθηγητὴν κατὰ τὸν ἀγῶνα.

Καὶ δὲν ἀρνούμεθα μὲν ὅτι καὶ ἐκ τῶν Πανεπιστημίων τῆς λοιπῆς Εὐρώπης δύνανται νὰ προέλθωσι, καὶ καθ' ἑκάστην προέρχονται, ἐπιστήμονες καὶ σπουδαῖοι ἄνδρες, τοῦτο δὲ μόνον νὰ εἴπωμεν θέλομεν, ὅτι τὰ τῶν ἄλλων Πανεπιστημίων διπλώματα μικρὰν τῆς ἰκανότητος τοῦ λαβόντος ἐγγύησιν παρέχουσιν, ἐνῶ τὸ δίπλωμα διδάκτορος τῆς Σχολῆς τῶν Παρισίων μέγας καὶ ἀκαταμάχητός ἐστι τίτλος γνώσεως ἐμβριθῶν καὶ παιδείας ἐκτενοῦς, καὶ τὸν τίτλον τοῦτον φέρει ὁ νέος ἡμῶν φίλος καὶ συνάδελφος Μάρκος Δραγούμης, οὗ τὴν ἐναίσιμον διατριβὴν ἐπιχειροῦμεν ν' ἀναλύσωμεν, διότι καὶ αἱ ἐναίσιμοι διατριβαὶ τῆς μακαρίας ἐκείνης τῶν Παρισίων Σχολῆς, εἰσὶ πραγματεῖαι μονογραφικαὶ ζητηματός τινος ἢ ζητημάτων τῆς ἐπιστήμης, ὡς καὶ ἡ ἀνὰ χειρὸς ἡμῶν, ἧς τις ἔλας 148 σελίδας εἰς 8ον. πληροῖ, τὴν ἀσυχὴν κατὰστασιν τοῦ ἄλλοδαποῦ ἐν Γαλλίᾳ ἐξετάζουσα, ἡ δὲ κατάστασις αὕτη ἐφαπτομένη τοῦ τε ἀστυχοῦ δικαίου, καὶ τοῦ διεθνοῦς δικαίου, καὶ διὰ τὴν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀναπτυσσομένην ἐπιμιξίαν τῶν ἐθνῶν, καὶ διὰ τῶν ὁσημέραι πολλαπλασιαζομένων τῆς συγκοινωνίας μέσων, ὡς καὶ διὰ τὴν πρόδον τοῦ πολιτισμοῦ, πολὺ ἔχει τὸ ἐνδιαφέρον, ὥστε δὲν δισταζόμεν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὡς ἀκριβὲς μέτρον πρὸς διάγνωσιν τοῦ βαθμοῦ τοῦ πολιτισμοῦ ἔθνους τινὸς αὐτὴ καὶ μὲν ἡ περὶ τὴν ἀσυχὴν κατὰστασιν τῶν ἐν τῷ κράτει ἄλλοδαπῶν νομοθεσία ἀρκεῖ.

Καὶ ἀληθῶς ἐνῶ τὸ πάλαι ὁ ἄλλοδαπὸς ὠρίζετο «ἀλλότριος φῶς, πολέμιός ἐστιν ἀγῆρ» (Ἠσυχ. ἐν λέξει· Ὀμηρ. Ἰλιάδ. Ε, 244. Ὀδυσ. Σ.) ἡ δὲ τῶν Ῥωμαίων νομοθεσία ἔφερεν *adversus hostem* (*hostis* δ' ἦν ἀδιακρίτως ὅ τε ἐν Ῥώμῃ ἄλλοδαπὸς καὶ ὁ τοῖς Ῥωμαίοις πολέμιος) *aeterna auctoritas esto*; αἱ δὲ κατὰ τὸν Μεσαίωνα πολιτεῖαι, ὡς ἐκθράσματά τινα ἐθεώρουν τοὺς ἄλλοδαποὺς καὶ μυρῖοις ἐπίεζον αὐτοὺς τρόποις, διότι κατ' αὐτῶν πολιτείαί τε καὶ τιμαριώται ἄρχοντες εἶχον τὰ τῆς ξενοκληρίας (*droit d'aubaine*), καὶ ὑφαίρεσεως (*droit de détraction*), καὶ ἐξόδου (*droit de sortie*), καὶ ἐκθράσμα-

ΠΑΝΔΩΡΑ.

1 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ, 1865.

ΤΟΜΟΣ ΙΕ΄.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 357.

Ο ΣΩΚΡΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ,

ὑπὸ
Θ. ΚΑΡΟΥΣΟΥ.

(Συνέχεια καὶ τέλος. Ἴδε φυλλάδ. 356.)

Ἀφοῦ λοιπὸν παραλλήλως τὴν Σωκρατικὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν εὐρομέν κοινούς τινες οὐσιώδεις προσδιορισμοὺς, ἐν οἷς πρὸς ἀλλήλους συνάδουσι καὶ συσχετίζονται, ἐναπολείπεται ἡμῖν ἤδη ὅπως μεταβαίνομεν καὶ εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς πραγματείας μας καὶ ἀντιπαρθέτομεν πρὸς ἀλλήλους καὶ αὐτοὺς τοὺς δύο μεγάλους καθιδρυτὰς αὐτῶν ἀνιχνεύσωμεν, ἂν εἰς τὸ στάδιον τῆς ἐνεργείας ἑκτέρου ἀπεντῶνται κοινὰ τινα σημεῖα ἐπαφῆς, ἂν ὁ πρακτικὸς βίος τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἀνθρωπίνως θεωρουμένου, περιστατικὰ τινα ἔστωσαν καὶ ἐπουσιώδη παρεμφέροντα ἀναλογίαν χαρακτῆρων, φρονημάτων καὶ προθέσεων.

Καὶ τῶντι οἱ δύο οὗτοι φωταυγεῖς ἀστέρες, ὁ μὲν τῆς φιλοσοφίας, ὁ δὲ τῆς θρησκευτικότητος, καὶ τοὶ προεκίνομεν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κόσμου ἑκάτερος εἰς τὸ εἶδος τοῦ ὧς οἱ ἀνχομφωταὶ τῆς ἀνθρωπότητος, δὲν ἐπαγγέλλονται ὅμως ὅτι εἶναι διδάσκα-

λοι, δὲν ἀνοίγουσιν σχολὰς (4). Ὁ Σωκράτης δι' ὅλης τῆς ἡμέρας παρήρσιον διαλεγόμενος πρὸς πάντας, ὅχι μόνον οὐδέποτε ἐλάμβανε μισθόν, ἀλλὰ καὶ οὐδεμίαν ἐποιεῖτο διάκρισιν προσώπων, οὐδὲ ἀπέκλειε τινὰ τῆς συνομιλίας του. Συνδιελέγετο πρὸς πολιτικούς, σοφιστὰς, στρατιωτικούς, τεχνίτας, πρὸς πτωχοὺς καὶ πλουσίους, νέους καὶ γέροντας. Εἶναι γνωστὴ ἡ φιλία του μετὰ τῆς Ἀσπασίας καὶ ὁ διάλογος μετὰ Θεοδότου τῆς ἑταίρας. Ὀλίγοι δὲ τινες κατ' ἐξουχίαν ἡδυνόμενοι εἰς τὴν ἀκρόασιν τῶν λόγων του ἠκολούθουν αὐτῷ τακτικῶς, οἷς τινες ὅμως οὐδέποτε ἀπεκάλεϊ μαθητὰς, ἀλλ' ἑταίρους, συνήθεις ἐπιθυμητὰς, συνόντας. Οὕτω καὶ ὁ Ἰησοῦς ἀπευθύνει τὸ κήρυγμά του ἀνεξαίρετως εἰς πάντας, εἰς τοὺς Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους, εἰς τοὺς Ἰουδαίους καὶ ἔθνικοὺς, εἰς τοὺς νομοδιδασκάλους καὶ τὸν δόγλον. Μεταξὺ δὲ τῶν ἀκροατῶν του ἀπετέλου στενώτερον κύκλον οἱ δώδεκα ἐκεῖνοι ἐκλεκτοὶ ἀπόστολοι, οἵτινες ὁσήμερον ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον μετ' αὐτοῦ προσεταιριζόμενοι ἐμυσταγωγούντο βαθύτερον εἰς τὰ ἀπόκρυφα τοῦ πνεύματός του, οἷς

(4) Πλ. Ἀπολ. Σωκρ. Ἐγὼ δὲ διδάσκαλος μὲν οὐδεὶς πώποτε ἐγενόμην. — Εὐαγ. κατὰ Ματθ. ΙΘ'. 16. 17. Διδάσκαλε ἀγαθὲ, τί ἀγαθὸν ποιήσω ἵνα ἔγω ζωῆν αἰῶνον; Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ, τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθός· εἰμὲν εἰς ὁ Θεός.

ἰπικάλει κυρίως φίλους του. Ὑμεῖς φίλοι μου ἐπιεί, λέγει, εἰν ποιήτε ὅσα ἐγὼ ἐπέλλομαι ὑμῖν (κατὰ Ἰωάν. 1Ε'. 14) ἵνα δὲ ἐκτιμήσωμεν τὴν πρὸς τὴν Μαρίαν, τὴν ἀδελφὴν τοῦ Λαζάρου, οἰκειότητα τοῦ Ἰησοῦ, ἀρκεῖ ν' ἀναλογισθῶμεν τὴν παθητικωτάτην ἐκείνην σκηνὴν, καθ' ἣν βερυθυμοῦσα καὶ κλαίουσα διὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ τῆς, ἅμα ὡς πληροφορεῖται περὶ τῆς τοῦ Ἰησοῦ προσελύσεως, τρέχει πρὸς αὐτὸν καὶ δὲν τὸν καθικετεύει, ὡς ὀλίγω πρότερον ἢ ἀδελφῆ τῆς Μάρθα, ἀλλὰ πεσοῦσα εἰς τοὺς πόδας του, Κύριε, λέγει αὐτῷ, εἰ ἦς ὧδε, οὐκ ἂν ἀπέθανέ μου ὁ ἀδελφός (αὐτ. 1Α'. 32). Οὐδὲ δύναται νὰ ἐπιπροσθέσῃ ἄλλο τι πλέον, διότι οἱ θρῆνοι διακόπτουσι τοὺς λόγους τῆς, καὶ διότι ἔχει φυσικὸν ἰδίωμα νὰ ἴστανται σιγηλὴ ἐνώπιον τοῦ Κυρίου, ἀφοσιούμενη πρὸς αὐτὸν μετὰ σεβασμοῦ καὶ ἀγάπης. Καὶ πάλιν, ὡς ὁ Σωκράτης συνδιαλεγόμενος μετὰ τῆς ἐταίρας Θεοδότης καὶ ἐξηγῶν εἰς αὐτὴν τὴν μέθοδον καὶ τὰ μέσα, δι' ὧν πρέπει νὰ σαγηνεύῃ τοὺς ἄνδρας εἰς τὰ δίκτυά τῆς, οὐδὲν ἄλλο τέλος προτίθεται εἰμὴ ὅπως οἰανδήποτε πράξιν ὑποπίπτουσιν εἰς τὴν παρτήρησίν του ἀνάγῃ εἰς τὴν γενικὴν αὐτῆς ἐνοιαν, καὶ ἐφ' οἴουδήποτε ἀντικειμένου ἐφαρμόζῃ τὴν διαλεκτικὴν του δύναμιν, διότι αὕτη εἶναι ἡ ἀποστολὴ του, ἡ τάξις εἰς τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ προωρίσθη, οὕτω καὶ ὁ Ἰησοῦς ὅλως ἐμφορούμενος ὑπὸ τοῦ ὕψους τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν ἐν τῇ συνδιαλέξει του μετὰ τῆς ἐπιληψίμου τοῖς ἥθεσι Σαμαρείτιδος, ἀντὶ νὰ νουθετήσῃ αὐτὴν καὶ νὰ τὴν προτρέψῃ εἰς τὴν χρηστοθήθειαν, ἀποκαλύπτει αὐτῇ τὰς βαθυτάτας ἐκείνης θρησκευτικῆς ἐννοίας. Καὶ ὁ λόγος εἶναι προφανής· διότι ἀμφότεροι τείνοντες εἰς τὴν κυρίαν ἀποστολὴν των καὶ εἰς ταύτην ὁλοσχερῶς ἐκδοτοὶ ὄντες, προτιμῶσι τὴν ἐκπλήρωσιν ταύτης ἀντὶ παντὸς ἐτέρου σκοποῦ, ἀντὶ πάσης ἐτέρας ἐνεργείας καὶ πράξεως.

Εἶναι δὲ οὐχ ἥττον ἀξιοσπούδαστον, διὰ τὴν οὐδέτερος τούτων ἐνέκρινε νὰ καταθέσῃ ἐν συγγράμμασι τὰς διδασκαλίαις του. Τὸ γεγονὸς τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθῇ ὡς τυχαῖον καὶ συμβαματικόν, ἀλλὰ πρόκειται νὰ ἐννοηθῇ κατὰ τὸ ἀληθὲς αὐτοῦ σημερινό. Πρὸς ὀρθὴν δὲ ἐξήγησιν τοῦ γεγονότος τούτου μᾶς χειραγωγεῖ ἡ περὶ τῆς φύσεως τῆς γραφῆς Πλατωνικὴ θεωρίαι. Ὁ Πλάτων ἐν τῷ Φαίδρῳ ἐξετάζων τὸ ζήτημα, ἂν ἡ ἐπίνοια τῆς γραφικῆς τέχνης ἦναι βλαβερὰ ἢ ὠφέλιμος, ἀναίρει τὴν περὶ ταύτης ἐπικρατοῦσαν τῶν ἀνθρώπων ὑπόληψιν, δοξαζόντων ὅτι ἐπενοήθη ὡς βοήθημα τῆς μνήμης καὶ τῆς ἐπιστήμης· « διότι ἡ γραφὴ, λέγει, παρέχει λήθη ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀνθρώπων, ἐφ' ὅσον ἀμελοῦσι τὴν τῆς μνήμης ἐξάσκησιν· διότι ἐμπιστευόμενοι εἰς τὴν γραφὴν δὲν ἀνακαλοῦσι τὰ μαθή-

ματα αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς ἐξ ἰδίας των ἐνεργείας, ἀλλὰ βοηθούμενοι ὑπὸ ἀλλοτρίων τύπων. Ἐκ τούτου δὲ τούτου ἡ γραφὴ πορίζει εἰς τοὺς μαθητὰς νομηνικὰς ἀλλ' οὐχὶ πραγματικὰς γνώσεις· διότι ἀναγινώσκοντες πολλὰ ἀνευ προφορικῆς τοῦ διδασκάλου ἀναπτύξεως, δοκοῦσι πολυμαθεῖς, ἐνῶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι οὐσιωδῶς ἀμαθεῖς. Καὶ βέβαια, ὅστις στοχάζεται νὰ καταλίπη εἰς συγγράμματα τέχνην τινὰ, ἢ ὅστις τὴν μαθητῶν διὰ τῆς ἀναγνώσεως αὐτῶν ἐπ' ἐλπίδι ὅτι ἐκ τῶν συγγράμμάτων θέλει προκύβει σαφές τι καὶ βέβαιον, εἶναι πολλὰ εὐήθης· διότι ἡ γραφὴ ἔχει τι ἄτοπον καὶ κατὰ τοῦτο ὁμοιάζει μὲ τὴν ζωγραφίαν· ἐπειδὴ καθὼς τὰ ἔργα ταύτης ἴστανται μὲν ὡς ζῶντα, ἐὰν ὅμως τὰ ἐρωτήσῃς τι, σιγῶσι μετὰ πολλῆς σεμνότητος, οὕτω καὶ τὰ συγγράμματα· νηπιζεις ὅτι αὐτὰ λέγουσί τι ὡς νοοῦντα· ἀλλ' ἐὰν προθυμούμενος νὰ λάβῃς ἐξ αὐτῶν πληροφορίας τὰ ἐρωτήσῃς τι περὶ ὧν διαλαμβάνουσι, σοὶ ἀποκρίνονται πάντοτε ἐν καὶ τὸ αὐτό. Ὁ λόγος ὅταν ἀπὸ τῆς γραφῆς κυλιέται ἀδιακρίτως καὶ εἰς τοὺς εἰδήμονας καὶ εἰς τοὺς ἀμαθεῖς, καὶ δὲν ἤξεύρει εἰς τίνας πρέπει ν' ἀπευθύνῃται καὶ εἰς τίνας ὄχι. Ἐὰν δὲ κατακριθῇ ὡς ἡμαρτημένος καὶ ὑβρισθῇ ἀδίκως, ἔχει πάντοτε ἀνάγκη τῆς βοηθείας τοῦ πατρὸς του· διότι αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν δὲν δύναται οὔτε ν' ἀντιστῇ εἰς τὸν ἀντίπαλον οὔτε νὰ βοηθήσῃ ἑαυτὸν. Ἀπειναντίας δὲ ὁ ζῶν ἐκεῖνος καὶ ἐμψυχος λόγος τοῦ εἰδήμονος, οὐ τινος ὁ γραπτὸς δύναται ὀρθῶς νὰ ἐνομασθῇ φάσμα καὶ ἀπεικόνισμα, ὅστις ἐγχαράσσεται μετ' ἐπιστήμης ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ μαθητῶντος, δύναται νὰ ὑπερασπίζῃ αὐτὸς ἑαυτὸν καὶ γινώσκει πρὸς τίνας πρέπει νὰ λαλῇ καὶ πρὸς τίνας νὰ σιωπῇ. »

Ἐκ τῆς προταχθείσης λοιπὸν ταύτης θεωρίας εὐκόλως ἐννοεῖται διὰ τὴν οἱ δαιμόνιοι νόες, οἵτινες συναισθάνονται ἑαυτοὺς προωρισμένους ν' ἀναδειχθῶσιν οἱ προκινηταὶ καὶ οἱ πρόδρομοι μεγάλης τινὸς διανοητικῆς ἐπαναστάσεως, ν' ἀνοίξωσι νέαν ἐδὸν πολιτισμοῦ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, εὕρισκοντες συνήθως ἐπαχθῆ τινὰ περιορισμὸν καὶ κώλυμα εἰς τὴν ἐλευθέραν πτήσιν τῶν ἰδεῶν των, ἀναγκαζόμενοι νὰ ἐγκλείωσιν αὐτὰς ἐντὸς ξηρῶν τινῶν καὶ ἀμεταβλήτων τύπων παριστανομένων διὰ τοῦ νεκροῦ γράμματος. Ἴδου διὰ τὴν οἱ ἐγκυμονοῦντες ἐν ἑαυτοῖς οὐσιωδῆ τινὰ ἀλήθειαν, ἐπιδεχομένην ἀμετρον ἀνάπτουξιν, ἀδυνατοῦσι πολλάκις νὰ ἐναποθέσωσι τὴν ἀρχὴν τῆς ζωῆς καὶ τῆς κινήσεως εἰς τὸ ἄπνον καὶ ἀδρανὲς γράμμα, ὑπερ ἀναστέλλει τὴν ἐλευθέραν τῆς ψυχῆς ἐνεργείαν. Ἴδου διὰ τὴν καὶ ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Ἰησοῦς ἀπεποιήθησαν νὰ μεταδώσωσιν εἰς τὰς ἐπερχομένης γενεὰς τὴν διδασκαλίαν των ὑπὸ τῆς

ρικὴν μορφήν. Ὁ σπύρος τῶν μεγάλων φιλοσοφικῶν καὶ θρησκευτικῶν ἀληθειῶν ὤφειλεν ἔχει νὰ μεταδουθῆ ὑπὸ ἀναλλοιώτους τινὰς καὶ οὕτως εἶπεν πεπεγυῖταις τύπους, ἀλλὰ περὶ ἐπὶ τὴν γῆν τὴν καλλὴν νὰ δώσῃ καρπὸν ἑκατοντπλασίονα. Ὅθεν βλέπομεν ὅτι, καθὼς ἡ Σωκρατικὴ ἀρχὴ καὶ Μέθοδος, ἐπιδράσασα ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, διήνοιξεν εὐρὸν στάδιον εἰς τοσαύτας φιλοσοφικὰς σχολὰς, εἰς τοσαύτα συστήματα, οὕτω καὶ ἡ Εὐαγγελικὴ διδασκαλία, ἀναπλάσασα τὸ αἴσθημα καὶ τὴν καρδίαν, ἐθῆλκε διὰ τοῦ θρησκευτικοῦ τῆς γάλακτος τοσούτους μύστας τῶν θείων δογμάτων καὶ στερικῆς τῆς πίστεως. Τὴν Σωκρατικὴν λοιπὴν φιλοσοφίαν καὶ τὸ χριστιανικὸν θρησκευμα, οὐχὶ διὰ τῆς δουλικῆς ὑποταγῆς εἰς τὸ νεκρὸν γράμμα, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐλευθέρως πνευματικῆς ἐνεργητικότητος τὰς προσωπικώθησαν οἱ ὑπαδού των, τὰς ἀνέπτυξαν καὶ τὰς συνεπλήρωσαν περιβάλλοντες καὶ καλλιεργοῦντες τὰ ἐν αὐταῖς ἐγκείμενα σπέρματα. Ὅτι δὲ τοιοῦτον σκοπὸν προὔτιθετο καὶ ὁ Ἰησοῦς κηρύττων διὰ ζώσης φωνῆς τὸ Εὐαγγέλιόν του, γίνεται ἔτι καταφανέστερον καὶ ἐκ τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τῆς διδασκαλῆς Μεθόδου του. Καὶ τῶντι ὅτε διαρρήδη ἀποφκίνεται, ὅτι τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιῶν, ἡ σὰρξ οὐκ ὤφειλε ὁδὴν τὰ ρήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ ὑμῖν πνεῦμά ἐστι καὶ ζωὴ ἐστίν (Εὐαγγ. κατὰ Ἰωαν. 5'. 63) ὅτε ἐντόνως ἀποκρούει τοὺς ἔρποντας περὶ τὰ ἐξωτερικὰ σημεῖα καὶ μὴ ὑψουμένους εἰς τὸ πνεῦμα, ἐπόμενον ἤτο ν' ἀποφεύγῃ καὶ διὰ τὸ μέλλον τὴν γραφὴν καὶ πᾶσαν ἄλλην παραπλησίαν ἀφορμὴν, ἐνδεχομένην νὰ φέρῃ ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀποθέωσιν τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς καὶ τῶν γραπτῶν κανόνων, ἐπὶ βλάβῃ αὐτοῦ τοῦ οὐσιώδους ἐμπεριεχομένου καὶ τῆς ζώσης ἐννοίας τοῦ διδάγματος.

Ἄλλ' οὐδαμοῦ ἄλλοθι καθίσταται ἐπισυθητοτέρα ἢ συνάξεια καὶ προσέγγισις τῶν δύο τούτων μεγάλων προσωπικοτήτων ἢ κατὰ τὴν ἐξοδὸν αὐτῶν ἐκ τούτου τοῦ βίου ἢ κατὰ τὰς τελευταίας σκηνὰς τῆς ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ εἰδικῆς ἑκατέρου διαδραματίσεως. Τὴν σχέσιν ταύτην τῆς ὁμοιότητος κατανοήσας καὶ ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων Ἑκκλησιαστικῶν συγγραφέων ὁ Ἰουστίνος, τὴν ἐκφέρει ἐν τῷ μέσῳ (Ἀπολ. Α'. 5) ὅπως ἀνασκευάσῃ τοὺς ἰσχυρισμοὺς τῶν ἐθνικῶν, ἐνειδιζόντων τοὺς χριστιανοὺς ὡς ἀθέους. « Οἱ κακοὶ, λέγει, δαίμονες οἱ ἀνέκαθεν ἐμφανισθέντες ἐξήπάτησαν τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τοσοῦτον τρόπον αὐτοῖς ἐνεποίησαν, ὥστε οὗτοι ἀγνοοῦντες αὐτοὺς τοὺς ἀπεκάλεσαν θεοὺς. Ὅτε δὲ ὁ Σωκράτης ἔγνω τὴν ἀλήθειαν καὶ ἐπεχείρησε νὰ τὴν φέρῃ εἰς φῶς, ἵνα ἀπυσπᾶσῃ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τῶν δαιμόνων, οὗτοι χρώμενοι ὡς ὄργανα κακοῦ ἀνθρώπου κατώρθωσαν νὰ τὸν θανατώσωσιν ὡς

» ἄθεον, διότι ἐζήτει νὰ εἰσαγάγῃ καινοὺς θεοὺς. Τοῦ αὐτοῦ δὲ τοῦτο διαπράττουσι νῦν καὶ κατ' ἡμῶν τῶν χριστιανῶν διότι ἡ δοξασία ἔτι οἱ δαίμονες εἶναι θεοὶ, ἔχει μόνον παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἐξηλέγηται ψευδῆς ὑπὸ τοῦ λόγου διὰ τοῦ Σωκράτους, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς Βαβυλῶσις ὑπ' αὐτοῦ τοῦ λόγου, ὅστις ἔλαβε μορφήν ἐνεσκαρώθη καὶ ὠνομάσθη Ἰησοῦς Χριστός ».

Ἐκ τῶν σχέψεων τούτων τοῦ Ἰουστίνου καὶ ἡμεῖς ἔρμώμενοι παρατηροῦμεν, ὅτι δύο εἶναι τὰ ἄρθρα τῆς κατὰ τοῦ Σωκράτους κατηγορίας. Πρῶτον ὅτι εἰσάγει καινὰ δαιμόνια, καὶ δεύτερον ὅτι διαφθείρει τοὺς νέους. Ἴνα δὲ κρίνωμεν ἀπροκαταλήπτως περὶ τῆς ἀληθείας ἢ τοῦ ψεύδους τῆς κατηγορίας ταύτης, ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν τὸν Σωκράτη ὑπὸ διπλῆν ἄποψιν, νὰ τὸν θεωρήσωμεν ὡς φιλόσοφον, ὡς ἐκπροσωποῦντα νέαν τινὰ ἀλήθειαν, καθολικὴν τινὰ χρείαν τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ ὡς πολίτην Ἀθηναῖον, ὡς σχετιζόμενον πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Ἀθηναϊκῆς πολιτείας· διότι, κατὰ τὴν βαθύνουσαν θεωρίαν τοῦ Ἐγγέλου, ὁ Σωκράτης διὰ τῆς ἀρχῆς ἦν διατυπώσας προεκήρυττεν, ὅτι οὐδὲν τι ὀφείλει ὁ ἄνθρωπος νὰ παραδέχεται, εἰ μὴ τὸ ὑποβάλλῃ προηγουμένως ὑπὸ τὴν βάσανον τῆς ἐρένης καὶ τῆς γνώσεως, διὰ τῆς προτροπῆς αὐτοῦ καὶ ἀπαιτήσεως, ὅτι ὁ ἐπιχειρῶν τινὰ πράξιν ὀφείλει ν' ἀρύηται τὴν ἀπόφασίν του οὐχὶ ἐκ τινος ἐξωτερικοῦ κύρους, ἀλλ' ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ πείρας καὶ αὐτοσυνειδησίας, περιήλθεν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν Ἀθηναίων καὶ πρὸς τὸ ἀπόλυτον κῦρος τῶν ἐθίμων, τῶν θεσμοθεσιῶν καὶ τῆς θρησκευτικῆς των πίστεως, ἐπομένως δὲ εἰς τὴν σύγκρουσιν ταύτην ἐμελλε νὰ ὑποκύψῃ. Ὅτι ὁ Σωκράτης, πιστεύων εἰς τὸ δαιμόνιον του, παρεδέχτο θεῖαν τινὰ δύναμιν καὶ δὲν ἦτον ἄθεος, τοῦτο ἀποδεικνύουσι πληρέστατα οἱ ὑπὲρ τοῦ διδασκάλου των ἀπολογοῦμενοι, Ξενοφῶν καὶ Πλάτων' ἀλλ' ὅτι καὶ παρεδέχτο τοὺς αὐτοὺς θεοὺς, οὓς ἡ πόλις ἐπίστευε, τοῦτο κατ' οὐδένα τρόπον οὔτε ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ διδασκαλίας, οὔτε ἐκ τῆς ἀπολογίας ἐκείνων ἐξάγεται. Ἐπόμενον λοιπὸν ἦτο νὰ ἐνοχοποιηθῆ ἡ φιλοσοφικὴ του ἀρχὴ ὡς ἀνατρέπουσα τὴν Ἑλληνικὴν θρησκείαν καὶ ὡς ὑποσκελιζούσα τὰς ἀρχαίας θεότητας. Ἐπόμενον ἦτον ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων, διὰ τῆς ἐμφύτου ζήυδερκείας του, διὰ τοῦ διορατικοῦ του προαισθήματος, νὰ ὑποπτευθῆ τὸ Σωκρατικὸν δαιμόνιον ὡς ἀντιφάσκον πρὸς τὴν ἐκ παραδόσεως πίστιν του, πρὸς τὸ πάτριον θρησκευμα ὥστε ὁ νεωτερισμὸς οὗτος τοῦ Σωκράτους, μὴ παραδεχομένου ἀνεξετάστως μήτε τὰ ἔθιμα μήτε τοὺς θεσμοὺς τῆς πατρίδος του, τὸν ἐνοχοποιεῖ ἀπέναντι τῆς οὐσίας τῆς Ἑλληνικῆς πολιτείας, ἥτις ἀπῆται πλήρη ὑποταγὴν καὶ ὑπόκλισιν; οὐδὲ ἐπέτρεπεν εἰς

τὸ ἄτομον καὶ τὸν ἐλάχιστον διστηγμὸν ἢ ἀντίδρα-
 σιν. Αἱ αὐταὶ δὲ αὐταὶ σκέψεις ἰσχύουσι καὶ περὶ
 τοῦ δευτέρου ἄρθρου τῆς κατ' αὐτοῦ προσχθείσης
 κατηγορίας, ὅτι διέρθειρε τοὺς νέους διὰ τῶν ὀλε-
 θριῶν διδασκαλιῶν του· διότι διεγείρων αὐτοῖς τὸ
 αἴσθημα τῆς ὑποκειμενικῆς ἐλευθερίας καὶ ἀκονίζων
 τὴν διάνοιάν των διὰ τῆς διαλεκτικῆς Μεθόδου, ἀν-
 ἐπτυσσεν εἰς αὐτοὺς τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ θεωρῶσι
 τὸν διανοητικὸν ἔλεγχον καὶ ἐξέτασιν ὡς τὸ μόνον
 μέσον τοῦ διαφωτίσειν τὰς ἀνεξέλεγκτους ἑκείνας
 δοξασίας καὶ πεποιθήσεις, κίτινες ἐξελαμβάνοντο ὡς
 ὁμολογούμεναι καὶ ἔγκυροι ἀληθείαι. Ἐξασκῶν δὲ
 τοὺς μαθητὰς του εἰς τὴν διαλεκτικὴν ταύτην ἀ-
 νάλυσιν, προπαρασκεύαζεν αὐτοὺς διὰ τῆς προκα-
 τερητικῆς ταύτης καθάρσεως, ὅπως καταστήσῃσιν
 εἰς θετικὰ καὶ γόνιμα συμπεράσματα· ἀλλ' εἶναι
 φανερόν ὅτι ἡ Μέθοδος αὕτη συντέθειεν ἐνταυτῷ ὅ-
 πως ἐξασθενίζη τὸ πνεῦμα τῶν καθεστῶτων, καὶ ὑ-
 ποσκάπτῃ ἐκ βάθρων τὸ σύστημα τῶν πολιτικῶν
 καὶ θρησκευτικῶν θεσμοθεσιῶν, αἵτινες ἤρειδοντο
 ἐπὶ τοῦ κύρους καὶ τῆς παραδόσεως. Ὁ Σωκράτης
 λοιπὸν, ὡς ὁ μεγαλύτερος νοῦς τῆς ἐποχῆς του,
 ἴσταται ὡς τὸ μεθόριον μεταξὺ τοῦ παρελθόντος καὶ
 τοῦ μέλλοντος· διότι ἐνῶ διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ προ-
 κηρυχθείσης νέας ἀρχῆς ἐξήτησε σημαντικωτάτην
 ἐπιβρόχον ἐπὶ τῆς ὅλης ἀναπτύξεως τῶν ἐπομένων
 ἐποχῶν, καὶ κατὰ τοῦτο δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ
 ὡς ὁ εὐεργέτης τῆς ἀνθρωπότητος, διὰ τῆς αὐτῆς
 ταύτης ἀρχῆς εὐρέθη εἰς διχοστασίαν καὶ ἀντίθεσιν
 πρὸς τὸν κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν βίον τοῦ λαοῦ του,
 δι' ἣν ἐπόμενον ἦτο νὰ μισθῇ, νὰ κατηγορηθῇ καὶ
 ἐπὶ τέλος νὰ γένη θύμα τῆς κοινῆς καταδρομῆς
 καὶ ἀγανακτήσεως. « Ὁ Σωκράτης, λέγει ὁ Ἐγγελος
 » (Ἱστορ. τῆς Φιλ. Τόμ. 2.), παρεβίασε τὸ πνεῦμα,
 » τὸν ἠθικὸν βίον τοῦ λαοῦ του, καὶ ἡ παραδοσία
 » αὐτῆ ἐτιμωρήθη. Ἀλλ' ὁ Σωκράτης εἶναι οὐχ ἦ-
 » τον ὁ Ἥρω, ὅστις ἔχει ὑπὲρ ἐκυτοῦ τὸ δίκαιον,
 » τὸ ἀπόλυτον δίκαιον τοῦ ἐφ' ἐκυτῷ πεποιθότος
 » πνεύματος, τῆς οἰκοθεν προσδιοριζομένης συνει-
 » δήσεως. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ νέα αὕτη ἀρχή (ἡ τῆς
 » ὑποκειμενικῆς σκέψεως, ἣν ἡ ἀρχὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ
 » κόσμου οὐδέπω ἠδύνατο νὰ βραστάσῃ) συνεκρού-
 » σθη πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ, πρὸς τὸ ἐπικρα-
 » τῶν αἴσθημα, ὡφείλεν ἐπομένως ν' ἀναρῆ αὕτη
 » ἡ ἀνεργεῖα· ἀλλὰ διὰ τῆς ποινῆς ἐμπεδενίσθη
 » μόνον τὸ ἄτομον, καὶ οὐχ ἡ ἀρχή. Τὸ πνεῦμα
 » τοῦ Ἀθηναϊκοῦ δήμου δὲν ἀνωρθώθη μετὰ τὴν πα-
 » ράστασιν, μετὰ τὴν ἄρσιν τοῦ ἀτόμου. Ἡ ἀκατά-
 » ληλος μορφή τῆς ἀτομικότητος ἀποβάλλεται καὶ
 » μὲ τρόπον βίαιον καθὸ ποινή. Ἀλλ' ἡ ἀρχὴ θέλει
 » μετὰ ταῦτα ἀνωψωθῆ ὑπὸ τὸ ἀληθὲς αὐτῆς σχῆμα.
 » Καὶ τὸ ἀληθὲς σχῆμα τῆς ἀρχῆς ταύτης εἶναι τὸ

» γενικὸν ὡς κατόπιν ἐξεδηλώθη· τὸ ἄδικον ἦτο
 » ὅτι ἡ ἀρχὴ ἐξεδηλώθη τὸ πρῶτον ὡς κτήμα ἐνὸς
 » ἀτόμου. Τὸ ἀληθὲς τῆς ἀρχῆς συνίσταται εἰς τὸ
 » νὰ ἐκδηλοῦται ὡς μορφή τοῦ κοσμικοῦ πνεύμα-
 » τος, ὡς τι γενικόν. Τὸν Σωκράτη δὲν δύναται νὰ
 » ἐννοήσῃ καθὸ τοιοῦτον ἡ ἐποχὴ του, ἀλλ' ἡ ἐ-
 » περχομένη γενεά, ἐφ' ὅσον αὕτη ἴσταται ὑπεράνω
 » ἀμφοτέρων. »

Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν σχέσιν ταύτην πόσον ἀξιο-
 παρατήρητος ἀναλογία ὑφίσταται μεταξὺ τοῦ Σω-
 κράτους καὶ τοῦ Ἰησοῦ. Ὁ Ἰησοῦς κατηγορεῖται οὐ-
 σιωδῶς ὅτι ἀλλοίωται τὰ ἔθνη ἃ παρέδωκε Μωϋσῆς
 (Πράξ. Ἀποστ. 5'. 14)· τοῦτο δὲ ὑπεμφάνεται
 προσέτι καὶ διὰ τῆς καταθέσεως τῶν δύο ψευδομυρ-
 τύρων, οἵτινες προσελθόντες (Εὐαγ. κατὰ Ματ. 5'.
 61) εἶπον· οὗτος ἔφη· δύναμαι καταλύσαι τὸν ναὸν
 τοῦ θεοῦ καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν οἰκοδομησαι αὐ-
 τόν· ἔτι δὲ καὶ διὰ τῆς ῥήσεως ταύτης, τοῦ ἱεροῦ
 μεῖζόν ἐστιν ὡδε (Ματ. 15'. 6)· ἔνθα κεραικωδῶς
 ἐμπεριέχεται ἡ θέσις τοῦ χριστιανισμοῦ πρὸς τὸν
 ἰουδαϊσμὸν, ἐφ' ὅσον ὁ καινὸς πνευματικὸς ναὸς, ὃν
 ὁ Ἰησοῦς ἀνεγείρει διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, παρίστα-
 ται ὡς ὁ μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ
 ναοῦ ἀνοικοδομηθησόμενος· διότι ἀπάσης τῆς ἰου-
 δαϊκῆς λατρείας συνδεομένης μετὰ τοῦ ναοῦ, ἔπε-
 ται ὅτι ἡ κατάλυσιν τοῦ ναοῦ συμβολικῶς ἀπεικό-
 νιζε τὴν τοῦ ὄλου ἰουδαϊσμοῦ κατάλυσιν. Ἐχὼν δὲ
 ὁ Ἰησοῦς πλήρη πεποιθήσιν ὅτι δι' ἐκυτοῦ ἀποκλει-
 στικῶς ἐμελλε ν' ἀνακκινισθῇ λαμπρότερος καὶ με-
 γαλοπρεπέστερος ὁ διὰ τῆς ἀσεβείας καὶ ἠθικῆς ἐξ-
 αχρειώσεως καταλυθεὶς ναὸς, προέβη εἰς τὸ μέσον
 ὡς ὁ ἀνακκινιστὴς, ὡς ὁ ἀρχιτέκτων τοῦ νέου οἰκο-
 δομήματος.

Πρὸς εὐχερύτερον δὲ κατάληψιν τοῦ πράγματος,
 ἀνάγκη νὰ προσδιορίσωμεν τὸν πρὸς ὃν ὄρον τῶν
 τάσεων καὶ ἐνεργειῶν τοῦ Ἰησοῦ, ἀπέναντι τοῦ ἰου-
 δαϊκοῦ Πνεύματος· οὐκ ἤλθον, λέγει καταλύσαι
 τὸν Νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι (Ματ. 5'. 17). Τῆς ῥή-
 σεως ταύτης ἡ ἀλήθεια ἐννοια διευκρινεῖται ἐκ τῆς
 πρὸς τὴν Συμαρείτιν ὑπ' αὐτοῦ δοθείσης ἀπαντή-
 σεως, ὅτι τὸν ἠρώτησε περὶ τοῦ ἀληθινοῦ τόπου τῆς
 τοῦ θεοῦ προσκυνήσεως. Γύνοι, λέγει, πίστευσόν
 μοι ὅτι ἔρχεται ὥρα, ὅτε οὔτε ἐν τῷ ὄρει τούτῳ
 οὔτε ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνήσετε τῷ πατρί. . .
 Ἀλλ' ἔρχεται ὥρα καὶ νῦν ἐστίν, ὅτε οἱ ἀληθινοὶ
 προσκυνῆται προσκυνήσουσι τῷ Πατρὶ ἐν Πνεύ-
 ματι καὶ ἀληθείᾳ (κατὰ Ἰωάν. 4'. 21—23). Ἐκ
 τῶν περιουσιῶν τούτων καὶ ἄλλων πλείστον παρα-
 πλησίων προκύπτει ὅτι ἡ ἐνεργεῖα τοῦ Ἰησοῦ ἐνῶ ἦ-
 τον ἀρνητικῆ, διαλυτικῆ, ἦτο συνάμα καὶ θεμιουργ-
 γικῆ, συμπληρωματικῆ· διότι ὁ Μωσαϊκὸς νόμος ἦ-
 το μὲν οὕτως εἰπεῖν περίβλημα ἀρμόζον εἰς τὴν ἰ-

ἰδιαιτέρην θεοκρατίαν τοῦ ἰουδαϊκοῦ ἔθνους, ἀλλ' ὑπὸ τὸν περιορισμένον αὐτοῦ τύπον ἐμπεριείχε τὴν ἀπόλυτον βούλησιν τοῦ Θεοῦ, τὸν αἰδίου νόμον τῆς καθολικῆς θεοκρατίας. Ἀλλὰ τὸ καθολικὸν τοῦτο καὶ αἰδίου, ἐνόσω ὑφίστατο ἐξωτερικῶς ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ ἰουδαϊκοῦ πολιτεύματος, δὲν ἠδύνατο ἀκόμη νὰ πληρωθῇ, νὰ λάβῃ τὴν ἐλευθέραν αὐτοῦ ἀνάπτυξιν. Ἀλλ' ὅ,τι ὁ Νόμος δὲν κατώρθωσε, τοῦτο πρῶτος ὁ Ἰησοῦς κατώρθωσε. Σχίσας τὸ παραπέτασμα τοῦ ναοῦ, ἀπεκάλυψε τὴν ἀλήθειαν ὀλοτελῆ καὶ καθαράν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Ὅθεν ἡ κατάλυσις αὕτη τοῦ νόμου, ὅστις δύναται δι' αὐτοῦ νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ κώλυμα καὶ φραγμὸς, εἶναι ἀναπόσπαστος τῆς πληρώσεως. Διὰ τοῦ Ἰησοῦ ἡ δουλεία καὶ ὁ φόβος ἀπέναντι τοῦ ἐν τῷ καπνίζοντι ὕρει ἐπιφανέντος Κυρίου μετετέτραπη εἰς πνεῦμα νιοθεσίας, ἐν ᾧ κράζομεν Ἀβ-βα ὁ Πατήρ' καὶ αὐτὸ τὸ πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν, ὅτι ἐσμὲν τέκνα Θεοῦ (Πρὸς Ῥωμ. II. 13—16). Δι' αὐτοῦ τὸ νεκρὸν γράμμα καὶ τὰ πεπηγότα σύμβολα ἀντικατέστησεν ἡ ζωοποίησις καὶ ἡ ἐλευθερία τοῦ πνεύματος ἀνάπτυξις· δι' αὐτοῦ τέλος πάντων ὁ θεὸς τῆς ἐγώϊστικότητος καὶ τῆς ἐκδικήσεως μετεμορφώθη εἰς θεὸν τῆς ἀγάπης καὶ τῆς χάριτος, καὶ ὁ θεὸς τοῦ Ἀβραάμ, τοῦ Ἰσαὰκ καὶ τοῦ Ἰακώβ, ὅστις ἦτον ἀποκλειστικὴ ἰδιοκτησία τοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, ἐπεξετάθη εἰς θεὸν καὶ πατέρα ἀπάσης τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀλλὰ τὰ σπέρματα τῆς νέας ταύτης διδασκαλίας ὁ Ἰησοῦς ἀνευρίσκων ἐν τῷ πλαιῖον νόμῳ, εὐαγγελίζεσθαι τὴν ἐνεργοποίησιν τῆς ἐν τούτῳ ὡς ἐν δυνάμει ἐνυπαρχούσης ὑψηλῆς ἐντολῆς, ἀγάπα τὸν θεὸν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν· ἐπειδὴ ὅπου ἡ ἀγάπη αὕτη δεσπόζει τῆς ὅλης ζωῆς, ἐνταῦθα τελεσφορεῖ ὁ σκοπὸς ἐν προϋθέτο μὲν ὁ Ἰησοῦς, δὲν ἠδύνατο ὁμῶς καὶ νὰ πὸν φέρῃ εἰς πέρας· διότι ὤφειλε πρῶτον νὰ διαδοθῇ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα νέα τις θεία ζωὴ, ἐκπηγάζουσα ἐκ τοῦ πνεύματος τῆς ἀγάπης, διότι ὁ νόμος δὲν εἶχεν ἀναπτυχθῆν ἐλευθέρως καὶ ἐντελῶς ἐνεκεν τῆς συνδέσεώς του μετὰ τῆς ἰδιαιτέρας πολιτικῆς θεοκρατίας τῶν Ἑβραίων καὶ τῶν ἀποκλειστικῶν ταύτης διατυπώσεων. Ἀλλὰ διὰ τοῦ Χριστοῦ ὁ νόμος ἐλύθη τούτων τῶν στενῶν ὁρίων, καὶ ἐφαρμοσθεῖς ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος διὰ νέας ἰσχύος καὶ ἀκμῆς ἔλαθε τὴν προσήκουσαν πλήρωσιν. Ὅθεν καὶ ὁ μέγας Ἀπόστολος, κατὰ βᾶθος ἐννοήσας τὴν σχέσιν τοῦ νόμου πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον, διετύπωσε αὐτὴν ὡς ἐν κεφαλαίῳ εἰπὼν ὁ Νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστὸν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιοθῶμεν. Ἐλθούσης δὲ τῆς πίστεως οὐκ ἔτι ὑπὸ παιδαγωγὸν ἐσμὲν. Πάντες γὰρ υἱοὶ Θεοῦ ἐστέ, διὰ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ (Γαλ. Γ'. 24—25).

Ὅθεν οὐδὲν θαυμαστὸν ἐὰν τὸν ἀναμορφωτὴν τοῦτον τῆς ἀνθρωπότητος, ὅστις διὰ τοῦ Εὐαγγελικοῦ τοῦ σπόρου ἐμελλε νὰ γονιμοποιήσῃ τὴν ἐκχερσωθεῖσαν διάνοισιν τοῦ ἀρχαίου κόσμου, καὶ νὰ καλλιεργήσῃ νέον φυτῶριον τῆς ἀγάπης, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος, ὅστις διὰ τῆς ζωηφόρου διδασκαλίας του ἐμελλε νὰ ἐπικρατήσῃ τὸν ἐκπεπτωκότα ἄνθρωπον εἰς τὸ ὕψος τῆς ἀρχικῆς του θεότητος, οὐδὲν θαυμαστὸν, λέγω, ἐὰν τὸν ἀναμορφωτὴν τοῦτον, καὶ τοὶ ἐλθόντα εἰς τὰ ἴδια, οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον, ἐὰν οἱ λογάδες τοῦ ἰουδαϊκοῦ ἔθνους, εἰθισμένοι ὄντες νὰ ἐκδέχωνται τὸν τύπον καὶ τὸ σύμβολον ὡς τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ὅλην ἀλήθειαν, βρέως ἔφερον βλέποντες τὴν Ἰησοῦν ἐξελέγχοντα τὴν ἰδίαν αὐτῶν πώρωσιν καὶ παχυλότητα, ἐὰν ἐδυσχέραινον κατανοοῦντες ἀφραπαζόμενον ἀπὸ τῶν χειρῶν των τὸ κύρος, ὅπερ ἀνεκκλήτως ἐξήσκουν ὡς διερμηνεῖς τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου ἐπὶ τοῦ λαοῦ, προσδοκῶντος παρ' αὐτῶν τὴν σωτηρίαν του καὶ ἀπολύτρωσιν. Μετὰ πύσης δὲ πικρίας δὲν καταφέρεται συχνάκις ὁ Ἰησοῦς κατὰ τοῦ φαρισαϊσμοῦ, κατὰ τῶν πιεζόντων τὸ πνεῦμα κανονισμῶν των, κατὰ τῆς νεκρᾶς αὐτῶν διδασκαλίας καὶ κατὰ τῶν οὐτιδανῶν καὶ ἀγόνων φροντίδων των καὶ ἐνασχολήσεων; Ἴδου πόσον ἐντόνως ἐκφράζεται πρὸς τοὺς ἰουδαίους ἀποτεινόμενος.

« Εἰς τοὺς σαρκικοὺς ἀνθρώπους, οἱοὶ ὑμεῖς ἐστε, » ὁ Θεὸς δὲν ἀποκαλύπτεται, οὔτε τὴν φωνὴν αὐτοῦ » ἤκούσατε πώποτε οὔτε τὴν μορφήν αὐτοῦ εἶδετε. » Διὰ τοῦτο δὲν δύνασθε νὰ ἐννοήσῃτε τὴν μαρτυρίαν τῶν ἱερῶν Γραφῶν. Τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ ὤφειλετε νὰ δεχθῆτε ἐκ τῶν Γραφῶν, δὲν ἔχετε » μένοντα ἐν ὑμῖν. Νομίζετε ὅτι ἐρευνῶντες τὰς » Γραφὰς εὐρίσκετε ἐν αὐταῖς ζωὴν αἰώνιον· καὶ ὁμῶς ἡ ἐρευνά σας εἶναι νεκρά, καὶ ὁμῶς δὲν θέλετε νὰ ἐλθῆτε πρὸς ἐκεῖνον, ὅστις μόνος δύναται » νὰ σᾶς τὴν χάριν. Ἐὰν ἐπιστεύετε εἰς τὸν Μωϋσῆν οὐχὶ κατὰ γράμμα, ἀλλ' ἐν πνεύματι, ἠθέλετε πιστεύειν εἰς ἐμέ. Ἀλλ' ἐὰν δὲν πιστεύητε » εἰς ὅσα ἐκεῖνος ἔγραψε, πῶς θέλετε πιστεύειν εἰς » τὰ ἐμὰ ῥήματα, ἅτινα ἐπὶ τοσοῦτον διαφέρουσι » τῶν ὑμετέρων διαλογισμῶν καὶ αἰσθημάτων; » (Εὐαγγ. κατὰ Ἰωάν. Ε'. 37. 38. 39. 46. 47.)

Ἐκτοτε λοιπὸν ὁ ἰουδαϊσμὸς καὶ ἡ ἐκπροσωποῦσα αὐτὸν φαρισαϊκὴ αἵρεσις κατεδίωκον τὸν Ἰησοῦν ὡς τὸν κινδυνωδέστατον ἀντίπαλον τοῦ ἰδίου αὐτῶν θρησκευματος, οὔτινος αἱ τελετουργικαὶ ἐξωτερικότητες, τὰ νομικὰ φορτία, καὶ οἱ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐπιβαλλόμενοι περιορισμοὶ δὲν ἠδύναντο ν' ἀνθέξωσιν εἰς τὸ ἀνατέλλον χριστιανικὸν πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς καθολικότητος. Ἐκτοτε τὸ συνέδριον τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων ἤρξατο νὰ τὸν

φθονῆ, νὰ τὴν μιτῶ, καὶ νὰ ἐπιβουλεύηται τὴν ἀτομικὴν αὐτοῦ ὑπερξίν, διότι δὲν ἐναπολείπετο αὐτοῖς ἄλλο μέσον τοῦ νὰ διατηρήσωσι τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἰσχὺν καὶ ἐπιρροίαν κατὰ τῆς ὁσημέραι ἐπὶ τὰ πρόσω προβαινούσης πνευματικῆς ἐκείνου δυνάμεως, εἰ μὴ θέτοντες πέραν διὰ τῆς ἐξωτερικῆς βίας εἰς τὸ στάδιον τῆς ἐνεργείας του. Διὸ καὶ ἀπέστειλαν τὸ πρῶτον οἱ Φαρισαῖοι καὶ οἱ ἀρχιερεῖς τοὺς ὑπέρετας των ἵνα πιάσωσιν αὐτόν. Καθ' ἣν περίπτωσιν ὁ Χριστὸς ἐννοήσας τὰς μηχανορραφίας των διεκήρυξεν αὐτοῖς προφητικῶς: *Ἐτι μικρὸν χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ ὑπάγω πρὸς τὸν πατέρα μου. Ζητήσετέ με καὶ οὐχ εὕρησέτε· καὶ ὅπου εἰμι ἐγὼ, ὑμεῖς οὐ δύνασθε εἰσελθεῖν* (κατὰ Ἰωάν. Ζ'. 23—24) ἢ ἐν ἄλλοις ῥήμασι, προκηρύττει τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτι ἀποποιούμενοι νὰ ὠρεκθῶσι τῆς διδασκαλίας του κατὰ τὸν βραχὺν τοῦτον χρόνον, θέλουσι καταντήσασιν εἰς στενοχωρίαν καὶ ἀνάγκην, ἧς αὐτοὶ ἔσονται παρὰ τῶν. Τότε μεταμελόμενοι θέλουσι ζητεῖν τὸν σωτήρα, τὸν λυτρωτὴν, πλὴν εἰς μάτην· διότι τὸν σώσοντα αὐτοὺς ἐκ τῆς ἀνάγκης δὲν θέλουσιν εὑρεῖν, ἐπειδὴ δὲν θέλουσι δυνήθῃν νὰ συγκοινωνήσωσι μετὰ τοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ ὑψωθέντος. Ἐνθα ἀναμιμνησκόμεθα τὰ παρὰ τοῦ Σωκράτους εἰς παραπλησίαν παρίστασιν ἐν τῇ ἀπολογία αὐτοῦ ῥηθέντα πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. « Ἐὰν θανατώσῃτε ἐμὲ, λέγει, δὲν θέλετε εὐρεῖν εὐκόλως ἄλλον τοιοῦτον ἀπεσταλμένον παρὰ τοῦ θεοῦ εἰς τὴν πόλιν ἵνα προνοῆται περὶ τῆς σωτηρίας σας, καὶ παροτρύνῃ ἕνα ἕκαστον ὑμῶν εἰς τὴν τῆς ἀρετῆς ἐπιμέλειαν. »

Ἐν τοσούτῳ δὲ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον κρατυνόμενης τῆς ἐπιρροίας καὶ ἰσχύος τοῦ Ἰησοῦ, καὶ πλείστων ὄσων ἀδιαλείπτως προσερχομένων εἰς τὴν διδασκαλίαν του καὶ ἀναγνωρίζοντων αὐτόν ὡς τὸν Μεσσίαν, τὸ κόμμη τῶν Φαρισαίων ἀπεφάσισαν ὅπως λαμβάνοντες κατ' αὐτοῦ δραστηκὰ μέτρα τὸν καταδικάσωσιν εἰς θάνατον. Καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον διεβουλεύθησαν νὰ τὸν χαρακτηρίσωσι δῆθεν, ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς κοινῆς ἀσφλείας καὶ τάξεως, ὡς πολιτικὸν ταραξίαν μελετώντα νὰ σφετερισθῇ τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν. *Ἐὰν τὸν ἀφήσωμεν νὰ προχωρῇ οὕτω, πάντες θέλουσι πιστεύσειν εἰς αὐτόν, ὁ λαὸς θέλει τὸν ἐκλέξειν Βασιλέα, καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ὠφελούμενοι ἐκ τούτου θέλουσιν ἀγαπίσειν καὶ τὸν τύπον καὶ τὸ ἔθνος μας* (κατὰ Ἰωάν. ΙΑ'. 48). Ὅθεν ὡς ἐν τῇ δίκῃ τοῦ Σωκράτους τὰ δύο κοινωνικὰ στοιχεῖα συνκρίσθησαν κατ' αὐτοῦ, τὸ θρησκευτικὸν καὶ τὸ πολιτικὸν, οὕτω καὶ εἰς τὰς κατὰ τοῦ Χριστοῦ ἐξουθενώσεως σκευωρῆς συνκινήθησαν τὰ δύο κόμμητα, καὶ τοὶ πρὸς ἄλληλα ἐχθρῶς διακείμενα, τὸ φαρισσαϊκὸν, ὑπερ κατ' ἐξοχὴν ἐνδιεξέρετο ὑπὲρ τῆς θρησκείας, καὶ τὸ τῶν Ἰερω-

δικων, ὅπερ ἠλάυνετο μᾶλλον ὑπὸ πολιτικοῦ ἢ θρησκευτικοῦ ἐνδιαφέροντος, καταβάλλον πᾶσαν προσπάθειαν ὅπως μὴ διαταραχθῇ ἡ κοινὴ ἡσυχία ἀναρρομένης στάσεως κατὰ τῆς τῶν Ῥωμαίων κυριαρχίας. Ἀλλ' ἀμφοτέροι οὗτοι οἱ ἐνθερμοὶ ζήλωταί τῆς παγκοσμίου ἀναπλάσεως, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὁ υἱὸς τῆς μαίας, πληρέστατα συνειδότες τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν δικαιοσύνην τοῦ ἀγῶνός των, ὑπέστησαν τὴν καταδίκην με ἀπραχδειγμάτιστον καρτεροψυχίαν καὶ αὐταπάρνησιν, καὶ κατ' οὐδένα τρόπον, ἀντὶ οὐδενὸς ὄρου ἐπροτίμησαν ἢ ἀποφύγασιν τὸν θάνατον, ὃν ἐπέβαλλεν αὐτοῖς ἡ ἀδυσώπητος φορὰ τῶν πραγμάτων καὶ ἡ τραγικὴ ἀνάγκη τῶν περιστάσεων. Ἀμφοτέροι μετὰ θαυμαστῆς ὄσης ἀταραξίας καὶ σταθερότητος προσήνεγκον ἑαυτοὺς ὀλοκαύτωμα εἰς τὴν ἀγιότητα τῶν ἀρχῶν των καὶ πεποιθήσεων, αἵτινες ἐπισφραγισθεῖσαι διὰ τῆς ἐπιχύσεως τοῦ ἰδίου αὐτῶν αἵματος ἀπελύθησαν ἀπὸ τῶν στενῶν ὀρίων τῆς ἀτομικότητος, καὶ καθολικευθεῖσαι κατέστησαν κοινὸν καὶ αἰδῶν κατῆμα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἐν ἐνὶ δὲ λόγῳ πρὸς ἀμφοτέρους ὁ θάνατος δὲν ἦτο κυρίως εἰπεῖν θάνατος, ἀλλ' αὐτόχρημα μετὰστασις εἰς τὴν αἰωνίαν ὑπερξίν, ἐπιζῶντας ἐν τῇ διανοίᾳ οὐχὶ μόνον δεδομένου τινὸς ἔθνους ἢ λαοῦ, ἀλλ' ἀπασῶν τῶν διὰ τῆς πορείας τοῦ ἐξευγενισμοῦ καὶ τῆς ἐκπολιτεύσεως διερχομένων διαδοχικῶν γενεῶν τῆς ἀνθρωπότητος. Καὶ ἡ μαρτυρία ἐκείνη, ἧτις ὑπὲρ τοῦ Σωκράτους ἐξέρχεται ἐκ τοῦ στόματος τοῦ ὑπέρετου τῶν ἑνδεκα, ὅστις ἀναγγέλλων αὐτῷ ὅτι εἶναι ὥρα νὰ πῆ τὸ κῶνειον ἀνεστῶν, ὃ Σώκρατες, ἐγὼ εἰς τοῦτο τὸ διάστημα τοῦ καιροῦ σὲ ἐγνώρισα ἄνδρα γενναϊώτατον καὶ πρῶτατον καὶ ἀριστότατον κατὰ καιροὺς ἐλθόντων ἐνταῦθα εἰς τὸ δεσμωτήριον, ἢ αὐτὴ αὐτῆ μαρτυρία καὶ ὑπὲρ τοῦ Ἰησοῦ ἐξέρχεται ἐκ τοῦ στόματος τοῦ ἑκατοντάρχου καὶ τῶν φυλασσόντων αὐτὸν στρατιωτῶν· *ἀληθῶς θεοῦ υἱὸς ἦν οὗτος* (Ματ. ΚΖ'. 54).

Ἀλλ' ὅ, τί κατ' ἐξοχὴν ἐφελκύει τὴν προσοχὴν μας εἰς τὴν ἀντιπραθήσειν ταύτην τῶν τελευταίων σκηνῶν τοῦ βίου τῶν δύο τούτων ἡρώων, εἶναι ἡ πρὸ τοῦ θανάτου των ὑψηλὴ διδασκαλία καὶ διαθήκη, ἣν ἑκάτερος κατέλιπεν εἰς τοὺς μαθητάς του καὶ δι' αὐτῶν εἰς τὸν κόσμον τὸν ἅπαντα. Ὁ Σωκράτης, ὅπως εἰς τὸ θεῖον ἀφωσιωμένος καὶ ὑπὸ βαθυτάτης θρησκευτικότητος κατεχόμενος, ἐκδηλοῖ ἐν τῷ διαλόγῳ τοῦ Φαίδωνος τὰ εὐσεβῆ του φρονήματα καὶ διὰ πλείστων ἄλλων ῥήσεων καὶ διὰ τῆς ἐμφαντικῆς ταύτης περικοπῆς, ὅτι οἱ θεοὶ εἶναι οἱ ἐπιστάται ἡμῶν, καὶ ὅτι ἡμεῖς εἴμεθα ἐν τῶν κατημάτων τῶν ἀνηκόντων εἰς ἐκείνους, ἐπομένως δὲ ὁ φρόνιμος ἄνθρωπος χωρὶς τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ δὲν πρέπει νὰ πολὺν ἑαυτὸν τῆς ἐπιστάσεως ἐκείνων, οἵτινες εἶναι

ἐπιστάται ἄριστοι· διαλέγεται περὶ ψυχῆς, φέρει μακρὰν σειράν ἐπιχειρημάτων πρὸς ἀποδείξιν τῆς ἀθανασίας τῆς ἐξάγων ἐντεῖθεν τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἐπιμελώμεθα αὐτῆς οὐ μόνον ὑπὲρ τοῦ χρόνου τοῦτου ἐν κελούμεν ζωῆν, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ παντός, διότι ἀθανάτου οὐσίας τῆς ψυχῆς οὐδεμία ἄλλη ἀποφυγὴ τῶν κακῶν ἐναπολείπεται εἰς αὐτὴν οὐδὲ σωτηρία, πλὴν τοῦ νὰ διαμυρρωθῆ ὅσον ἐνεστὶν ἀρίστη καὶ φρονιμωτάτη, καὶ ἀποπειράται ὕπως διασκεδάσῃ τοὺς διαταγμούς τῶν μαθητῶν τοῦ καὶ ἀναβιβάσῃ εἰς τὸ ὕψος τῶν ἰδίων του θεωριῶν αὐτοῦς ἀδυνατοῦντας νὰ συμμερισθῶσι πληρέστατα τὰ αἰσθήματα τοῦ διδασκάλου των καὶ δοξάζοντες ὅτι ὁ Σωκράτης ἐμελλε νὰ φοβῆται τὸν θάνατον ὡς οἱ κοινοὶ ἄνθρωποι, ὥστε αὐτὸς μετ' ἤρεμον γέλωτα λέγει πρὸς αὐτούς· Βέβαια, ὦ Συμμία, δυσκόλως δύναμαι νὰ καταπέσω τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ὅτι τὴν παροῦσάν μου τύχην δὲν θεωρῶ ὡς συμφορὰν, ἀφοῦ μηδὲ σὰς δύναμαι νὰ πείσω, ἀλλὰ φοβεῖσθε μήπως τώρα μᾶλλον δυσκινωχέτω ἢ κατὰ τὸν παρελθόντα μου βίον. Καὶ πάλιν πρὸς τὸν Κρίτωνα ἐρωτήσαντα αὐτὸν κατὰ τίνα τρόπον νὰ τὸν θάψῃ, γελᾶσας ἡσυχῇ καὶ ἀποβλέψας πρὸς τοὺς ἄλλους μαθητάς, δὲν πείθω, εἶπεν, ὦ ἄνδρες, τοῦτον τὸν Κρίτωνα, ὅτι ἐγὼ εἶμαι οὗτος ὁ Σωκράτης ὅστις τώρα συνδιαλέγομαι μετ' ὑμῶν καὶ διατάττω ἕκαστα τῶν λεγομένων, ἀλλὰ πιστεύει ὅτι εἶμαι ἐκεῖνος, ὃν θέλει ἰδεῖν ὀλίγον ὕστερον νεκρὸν, καὶ διὰ τοῦτο μ' ἐρωτᾷ πῶς νὰ μεθ' ἰθὺς. Ὅτι δὲ ἐγὼ ἀπὸ πολλῆς ὥρας ἀγωνίζομαι ν' ἀποδείξω ὅτι, ἀφοῦ πῶς τὸ φάρμακον, δὲν θέλω μείνειν πλέον παρ' ὑμῖν, ἀλλὰ θέλω ἀπέλθαι εἰς τινὰ τόπον μακάρων, ταῦτα νομίζει ὅτι τὰ λέγω εἰς μάτην παραμυθοῦμενος ἅμα μὲν ὑμᾶς ἅμα δ' ἑμαυτὸν. Καὶ ἐπὶ τέλους δὲ ὅτε ὁ Κρίτων τὸν ἤρώτησε, τί παραγγέλλει εἰς αὐτούς περὶ τῶν πικίδων τοῦ ἡεῖ ἄλλο πράττοντες ἤθελον τὸν εὐχαριστήσασιν, ἀποκρίνεται· οὐδὲν ἕτερον εἰμὴ ὅτι πάντοτε σὰς παραγγέλλω· ἔάν ἐπιμελήσθε τὸν ἑαυτὸν σας, ὅτι καὶ ἂν πράττητε θὰ τὸ πράττετε εὐχαρίστως καὶ εἰς ἐμὲ, καὶ τοὺς ἐδικούς μου καὶ τὸν ἑαυτὸν σας, καὶ ἔάν ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν μοι τὸ ὑποσχεθῆτε ἀπειναντίας ὅμως, ἔάν ἀμελήτε τὸν ἑαυτὸν σας καὶ δὲν θέλητε νὰ ζῆτε ἀκολουθοῦντες τρόπον τινὰ τὰ ἴχνη τῶν νῦν καὶ τῶν πρότερον παραγγελιῶν μου, καὶ ἔάν ἐπὶ τοῦ παρόντος ὑποσχεθῆτε πολλὰ καὶ μετ' ὄρκου, οὐδὲν ὄφελος θέλει προκύψει.

Καὶ ὁ Ἰησοῦς δὲ, ὡς ὁ Σωκράτης, πρὸ τοῦ ἀποχωρισμοῦ του ἐμφαίνει διὰ τῶν λόγων του τὴν ὑβρίαν γαλήνην τῆς ψυχῆς του, ἐκφορᾷ πᾶν εἴτι ὑψηλὸν καὶ ἐξοχὸν δύναται νὰ ἐγγαράξῃ εἰς τὰς καρδίας τῶν μαθητῶν του, καὶ μεταδίδει αὐτοῖς τὴν ἀκλόνητον πεποίθησιν τῆς αἰωνίου ἀσθάρτου ζωῆς,

τὴν κατισχύουσιν κατὰ παντὸς ἰδιοτελοῦς ὑπολογισμοῦ, κατὰ παντὸς φόβου τοῦ θανάτου. Ὁ Ἰησοῦς τὰς ἐντολάς μου, λέγει, καὶ τηρῶν αὐτὰς ἐκτελεῖ· ἔστιν ὁ ἀγαπῶν με, ὁ δὲ ἀγαπῶν με ἀγαπηθήσεται ὑπὸ τοῦ πατρὸς μου, καὶ ἐγὼ ἀγαπήσω αὐτὸν, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα, καὶ μοιῆν παρ' αὐτῶ ποιήσωμεν· ὁ μὴ ἀγαπῶν με, τοὺς λόγους μου οὐ τηρεῖ (Εὐαγγ. κατὰ Ἰωάν. 21. 23).

Ἐπειδὴ δὲ οἱ μαθηταὶ του, ὡς οἱ τοῦ Σωκράτους, ἀδυνατοῦσι πολλάκις νὰ εἰσδύσωσιν εἰς τὰ βάθη τῶν ἐννοιῶν του περιπίπτοντες εἰς παχυλὰς παραστάσεις καὶ ἀλλοκότους παρεννοήσεις, ἐκθέτει αὐτοῖς τὰς διδασκαλίας του ὑπὸ διαφόρους μορφὰς καὶ κατὰ πολυειδεῖς τρόπους, ὕπως χειραγωγῆσιν αὐτούς, διὰ τῶν ἐν τῇ διανοίᾳ των προσχηματισθεῖσιν προκαταλήψεων εἰς τὸ ἀληθὲς ἐκείνων σημαίνον, ὕπως ἐθίσῃ αὐτούς εἰς τὴν παραδοχὴν τῶν θείων του παραγγελιῶν ἄνευ ἐξωτερικῶν συμβόλων καὶ αἰσθητικῶν ἐντυπώσεων, καὶ οὕτω προκαταρτίσας αὐτούς πληρώσῃ τὴν καρδίαν των ἀπὸ τῆς θαρραλέας ἐκείνης ἐνεργότητος, ἥτις ἀναγκαίως προαπηγεῖτο πρὸς αὐστηρὰν ἐκπλήρωσιν τῆς ὑψηλῆς ἀποστολῆς των, ἀπέναντι τῶν ἐπιχειρῶν αὐτοῖς ἀπεχθειῶν καὶ ἀντιδράσεων, ἀπέναντι τῶν ἐπαπειλούντων αὐτούς μαρτυριῶν καὶ κακώσεων. Ὅθεν εἰπόντος τοῦ Ἰησοῦ εἰς τοὺς μαθητάς του, ὅπου ἐγὼ ὑπάγω οἴδατε, καὶ τὴν ὁδὸν οἴδατε ὁ Θωμᾶς ὅστις δὲν ἐπίστευεν εἰμὴ ὅτι ὑπέπιπτεν εἰς τὰς αἰσθήσεις του, Κύριε, ἀποκρίνεται, οὐκ οἶδαμεν ποῦ ὑπάγεις καὶ πῶς δύναμεθα τὴν ὁδὸν εἰδεῖναι. Πρὸς λύσιν τῆς ἀπορίας του ταύτης ὁ Ἰησοῦς ἀντιστρέφων τὴν τάξιν τῶν ὕμων, ἀπαντᾷ ἔάν ἐγινώσκατε τὴν ὁδὸν, ἐγινώσκατε καὶ τὸ ποῦ. Ἐγὼ γὰρ εἶμι ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ· ἐφ' ὅσον οἱ ἄνθρωποι ἐκ τῆς πρὸς αὐτὸν θείας συγκοινωνίας δέχονται τὴν ἀλήθειαν καὶ διὰ τούτου τοῦ μέσου συγκοινωνοῦσι καὶ πρὸς τὸν πατέρα. Ὁ γινώσκων λοιπὸν αὐτὸν γινώσκει καὶ τὸν πατέρα, καὶ ἐκ τῆς μετ' αὐτοῦ ἀναστροφῆς βλέπουσι καὶ γινώσκουσι τὸν πατέρα. Ἀλλ' ὁ Φίλιππος κρίνων τὰ πράγματα ὑπὸ αἰσθητικὴν ἀπόψιν, ὡς ὁ Θωμᾶς καὶ οἱ λοιποὶ μαθηταί, καὶ ἀποβλέπων εἰς αἰσθητικὴν τινὰ Θεοφάνειαν, δειξὸν ἡμῖν, λέγει, τὸν πατέρα καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν. Ἐνταῦθα ὁ Ἰησοῦς ὠφελούμενος ἐκ ταύτης τῆς παρεννοήσεως τοῦ Φιλίππου δράττεται τῆς εὐκαιρίας ὕπως πανύστατον ἐγγαράξῃ εἰς τὰς καρδίας τῶν μαθητῶν του τὴν ἀλήθειαν ταύτην, ὅτι ὁ ἰσραελῶς αὐτὸν ἐν πνεύματι ἑώρακε τὸν πατέρα· οὐ πιστεύεις ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί· ἔστιν ἀποκαλυπτόμενος διὰ τῶν ῥημάτων καὶ τῶν ἔργων του; Καὶ ἐπὶ τέλους δὲ, καθὼς ὁ Σωκράτης ἐνώ ἔπινε τὸ κώνειον, βλέπων τοὺς μαθητάς του κλαίοντα καὶ ὀδυρομένους διότι

ἀληθῶς ἐπίστευον ὅτι θὰ διαγάγῳσιν ὄρφανοὶ τὸν μετὰ ταῦτα βίον στεργθέντες ὡσπερ πατέρες, ἐνθάρρῳναι αὐτοὺς λέγων ὅτι τοιοῦτοι ὄδυμοὶ καὶ θρήνοι ἂ μὴ ζῶσιν εἰς τὰς γυναικας, καὶ ὅτι πρέπει νὰ ἡσυχάζωσιν ἀναλογιζόμενοι ὅτι μετ' ὀλίγον τὸ σῶμά του ἐκφέρεται καὶ κατορύττεται, ὁ Σωκράτης ὅμως ζῆ ἐνδιατρίβων εἰς μακάρων τινὰς εὐδαιμονίας· οὕτω καὶ ὁ Ἰησοῦς, περηγορῳν τοὺς μαθητὰς του λυπούμενους διὰ τὸν ἀποχωρισμὸν του, μὴ ταρασσεσθῳ, λέγει, ὑμῶν ἡ καρδία· πιστεῦτε εἰς τὸν Θεόν, καὶ εἰς ἐμὲ πιστεῦτε· πορεύομαι ἔτοιμάσαι τόπον ὑμῖν, καὶ πάλιν ἔρχομαι καὶ παραλήξομαι ἐμας πρὸς ἐμαυτὸν· ἵνα ὅπου εἶμι ἐγὼ καὶ ὑμεῖς ἦτε. Οὐκ ἀφήσω ὑμὰς ὄρφανούς· ἔρχομαι πρὸς ὑμὰς. Τί δὲ ὑπαινίττεται διὰ ταύτης τῆς πρὸς τὸν πατέρα πορεύσεώς του, δι' ἣν οἱ μαθηταὶ ἐπληροῦντο θλίψεως, παρακατιῳν διασπαρῳζει εὐκρινέστερον δύο τινὰ διερμηνεύων, πρῳτόν μὲν ὅτι ἡ πρὸς αὐτὸν σχέσις των θέλει διατηρεῖσθαι καὶ εἰς τὸ ἐξῆς, οἷα ἦν καὶ ὅτε ἐν τῳ κόσμῳ ἐπεδήμει, μετὰ ταύτην μόνην τὴν διακρορῳν ὅτι ἡ μέχρι τοῦ νῦν ἐπικρατοῦσα μετ' αὐτοῦ ἐξωτερικὴ σύνδεσις καὶ αἰσθητικὴ ἐξάρτησις θέλει μετατραπῆν εἰς πνευματικὴν καὶ ἐνδόμυχον, δεύτερον δὲ, ὅτι ὀφείλουσι νὰ φέρωσι πολὺν καρπὸν, ἀλλ' ἀείποτε κοινωνοῦντες τοῦ ἀγίου του πνεύματος καὶ μένοντες ἐν αὐτῳ, ὡς τὸ κλῆμα, λέγει, οὐ δύναται καρπὸν φέρειν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐὰν μὴ μείη ἐν τῳ ἀμπέλω· οὕτως οὐδὲ ὑμεῖς, ἐὰν μὴ ἐν ἐμοὶ μείητε.

Ἀλλὰ πρὶν ἡ περῳνωμεν τὴν πραγματεῖαν ταύτην, ἀνάγκη νὰ ἐπαναλάβωμεν ὅ,τι καὶ ἐν ἀρχῳ ἀκροθιγῳς πως ὑπεδήλωσμεν, ὅτι ἐντὸς μόνων των ὀρίων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐπιτρέπεται εἰς τὴν διάνοιαν ν' ἀντιπαραθέσῳ τὸν θεῳάνθρωπον Ἰησοῦν πρὸς τὸν φιλόσοφον Σωκράτη· ἐφ' ὅσον ἐπέκεινα των ὀρίων τούτων οἰαδήποτε ἀπόπειρα ἀντιπαραθέσεως ὑπερβῳίνουσα τὴν ἀνθρωπίνην γνῳσιν ἐξελέγγετα βέβηλος ἢ μάλλον εἰπεῖν γελοιώδης καὶ ἀλλόκοτος· διότι ἐκτὸς των προεκτεθέντων χαρακτηρηστικῳν τοῦ Ἰησοῦ, ὑπάρχοσι καὶ ἄλλα μυρία προσόντα ὑπέριτερα παντὸς προσδιορισμοῦ καὶ ἐπιχαρακτηρίσεως, ἄρρητα καὶ ἀδιερμήνευτα, καθὸ ἀνήκοντα εἰς τὴν ὑπεράνθρωπον αὐτοῦ φύσιν, εἰς τὴν θεῳαν του δύναμιν, ἐπομένως δὲ ἄλλως δὲν δύνανται νὰ ἐποπτευθῳσιν εἰμὴ διὰ των ὀμμάτων ἀνυποκρίτου καὶ ζωηρῳς πίστεως· ἐνώπιον ταύτης ὁ βίος τοῦ Ἰησοῦ περῳσταται ὡς ἐνότης συμπαγῆς καὶ εὐρύθμος, ὡς ἐντελής ἀρμονία τοῦ ἰδανικοῦ καὶ τοῦ πραγματικοῦ κατ' ἀντίθεσιν οἰαδήποτε ἄλλης προσωπικότητος, ἥτις ὅσονδῳποτε καὶ ἂν ὑποτεθῳ ἡρωικῆ, ὅσονδῳποτε καὶ ἂν ἐμφορῳται ὑπὸ ὑψηλῳν διανοημάτων, θεωρουμένη ὅμως ἐκ τοῦ σύνεγγυς δείκνυται ἀνεπρκῆς, ἔχουσα καὶ αὐτῳ τὰ ἰλλείμματα καὶ τὰς ἀτελείας

τῆς· ἀπεναντίας ἡ προσωπικότης τοῦ Ἰησοῦ ἐμφανεται παντοῦ καὶ πάντοτε ἀρτία καὶ πλήρης, βρῳύουσα ἀενάως ὕδωρ ζωῳ καὶ ἀλλόμενον, ὅστις ἐκ τῆς θεῳας του ταύτης ζωῆς τεκμηριοῦται ὡς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὡς ὁ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προωρισμένος εἰς σωτηρίαν καὶ ἀνάστασιν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐπομένως ἡ ἐμφάνισις αὐτοῦ εἶναι γεγονὸς μοναδικὸν, ὑπερφρῆς καὶ ἔκτακτον, εἶναι ἀπρκῳμιλλον μὴ δυνάμενον νὰ περβληθῳ πρὸς ἕτερον τι, εἰμὴ αὐτὸ πρὸς ἑαυτὸ. Καὶ τῳόντι, τὸν θεῳον Λόγον ἐν προκῳθήνθη ὁ Σωκράτης καὶ προδιετύπωσεν ὁ μαθητῆς αὐτοῦ Πλάτων, τὸν βλέπειν ἐνσεσαρκωμένον εἰς τὸν Ἰησοῦν· διότι πῳσα διδασκαλία του, πῳσα περῳξις, πῳν σιμῳιον, πῳν νεῳμά του εἶναι ἐξωτερικεῖσι τῆς ἐν αὐτῳ ἐνυπαρχούσης θεῳας δυνάμεως· διότι τὰ δύο ἄκρα τοῦ ἐγκοσμίου βίου του, ἡ γέννησις καὶ ἡ μετῳστασις αὐτοῦ, συνέχονται. ἡ μὲν μετῳ τῳν ἐναγωνίων πόθων καὶ προσδοκιῳν ἀπκῳν τῳν προγενεστέρων ἐποχῳν, ἡ δὲ μετῳ τῆς ὀσμῆρι ἐπεκτεινομένης πνευματικῆς παλιγγενεσίας τῆς ἀνθρωπότητος· καὶ διότι ἐπὶ τέλους κατὰ τὴν βραχεῖαν μετῳξὺ των δύο τούτων ἄκρων περιὸδον τοῦ βίου του δὲν διδάσκει ἀπλῳς ὄρισμένον τι τῆρικὸν σύστημα, δὲν ἐγκαθιδρῳζει σύνολόν τι θερησκευτικῳν θεσμοθεσιῳν, δὲν δογματολογεῖ, ἀλλὰ μεταδίδει ἡλεκτρικῳς τὴν κίνησιν τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς, δείκνυει τὸν Θεὸν ἐνοικοῦντα καὶ ἐμπεριπατοῦντα ἐν τῳ ἀνθρώπῳ καὶ ἀποκῳλύπτει ἐκεῖνο ὅπερ οὐδεὶς πρὸ αὐτοῦ ἐγίνωσκε, τὴν ἄπειρον τῆς ψυχῆς δύναμιν.

Ἄς μὴ ματαιοπονώμεν λοιπὸν πρῳδῳντες ὑπὲρ τὰ ἐσκυμμένα καὶ ἀποπειρώμενοι νὰ ἐννοήσωμεν τὸν ἀκπῳάληπτον, καὶ νὰ ἐμπεριλάβωμεν διὰ λογικῳν ἐπιχειρημάτων ἐντὸς τῆς πεπερασμένης ἡμῳν διανοίας τὸν ἀχῳρητον, τὸν ἄπειρον, ἀλλ' ἐπαρκῳόμενοι εἰς ἄ,τι μόνον εἶναι ἡμῳν ἐφικτὸν ἄς τὸν αἰσθανώμεθα· πλῆν διὰ νὰ τὸν αἰσθανώμεθα, ὀφείλομεν νὰ κλῳνωμεν γόνυ ἐνώπιόν του, νὰ τὸν πιστεύωμεν καὶ νὰ τὸν ἀγαπῳμεν, ἐπικαλοῦμενοι μετῳ καρδίας συντετριμμένης καὶ τεταπεινωμένης τὸ ὄνομα αὐτοῦ, τὸ ὑπὲρ πῳν ὄνομα, ἵνα δῳῳ ἡμῳν πνεῳμα σοφίας καὶ χάριτος, οὐ τινος ἀπόντος ναὶ μὲν δύνανται νὰ συλλέγῳνται ἐκ τοῦ εὐθλοῦς δένδρου τοῦ χριστιανισμοῦ ἄρθονα βλαστῆματα θερησκευτικῳν, τῆρικῳν καὶ κοινωνικῳν ἀληθειῳν, ἀλλὰ μεμαρσμένα καὶ ἀνούσια, ἐφ' ὅσον ἐκκλῳνται ἐκ τῆς ρίζης ἐκείνης, ἥτις παρέχει αὐτοῖς τὸν χυμὸν καὶ τὴν ποιότητα, ἐφ' ὅσον βιαίως ἀποσπῳνται ἐκ τῆς ζωογόνου ἐκείνης δυνάμεως, ἥτις δὲν συνίσταται μόνον εἰς τὰς διδασκαλίαις καὶ τὰ περκαγγέματα, ἀλλ' εἰς τὸ σύνολον των διανοημάτων, των λόγων καὶ των ἐνεργειῳν τῆς διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀποκαλυπτομένης θεότητος·

Κεφα.λ.ληρία τῆ 2ῳ Νομβρίου 185ῳ.